Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRONT OG BRO

TIDSSKRIFT FOR NY FOLKELIGHED

Årgang 10
Nummer 5-6

FRONT OG BRO

TIDSSKRIFT FOR NY FOLKELIGHED

Udgivet af

Foreningen af Sydslesvigs studerende med støtte af Sydslesvigsk Kultursamfund

Årgang 10 . Nummer 5-6

INDHOLD:

Mindretallets vitale betydning for demoktatiet 121
Den totalitæra demokratien och kampen om människan 123
Det liberale demokrati og mindretalsretten i kirke og skole 134
Willy-August Linnemann 145
Bøger, pjecer og blade 155
En dansk studines eventyr 157
Foreningens virke 162

Mindretallets vitale betydning for demokratiet

Dette års Göteborgstævne har med »Staten og mennesket« sat et overordentlig vigtigt og omfattende emne under debat. Blandt foredragene lægger man mærke til udredninger af det nævnte emne i protestantisk og i katholsk belysning og foredrag om reformationstidens og vor tids kirkekampe. I dette hæfte af Front og Bro aftrykkes to af foredragene: »Det totalitære demokrati og kampen om mennesket« af rektor Ingemar Lindgren, Sigtuna, og »Det liberale demokrati og mindretalsretten i kirke og skole« af dr. Holger Kjær, Askov.

Både Lindgren og Kjær beskæftiger sig med de kræfter, som vil bruge demokratiets form til flertalsvælde, til flertalsdiktatur. Hvordan er det muligt? Spiren til denne udvikling findes i en vis uklarhed, som begrebet demokrati, d. v. s. folkestyre, indeholder. Lige siden det moderne demokratis oprindelse i det 19. århundrede har begrebet været behæftet med en romantisk forestilling om, at afgørelser, truffet af kongelig udnævnte embedsmænd på baggrund af en for folket ganske fremmed dannelses- og begrebsverden, nu burde afløses af selve det ufordærvede folks syn som grundlag for en valgt regerings handlinger. Denne romantiske forestilling rummer et naivt element, idet man uden videre forudsætter, at folkets syn og vilje er en klar og enstydig størrelse.

I praksis viser det sig, at der i folket findes forskellige opfattelser om politiske spørgsmål, betinget dels af sociale forskelle, dels af forskellige livssyn. Dermed står man midt i spørgsmålet, hvordan forholdet mellem flertal og mindretal skal forme sig. Med rod i den romantiske forestilling om folkets vilje findes kræfter, der vil sætte lighedstegn mellem flertallets mening og folkets vilje, hvorefter mindretallets syn kun er en beklagelig abnormitet, som man ikke behøver at tage hensyn til. I sin yderste konsekvens fører denne totalitære tendens i demokratiet til de såkaldte folkedemokratiers likvidering af de politiske mindretal. Det eneste værn mod den totalitære tendens er en dybt i mennesket rodfæstet forståelse af, at en mening ikke er forkert eller uden betydning, blot fordi dens fortalere er i mindretal. Denne forståelse forudsætter stor modenhed og er en livsbetingelse for det, vi vil kalde for frihedens og samtalens demokrati i modsætning til det totalitære.

Sagt med andre ord betyder det, at mindretallenes stilling er prøvestenen for det demokratiske samfund. Vi kan med fuld ret hævde, at mindretallenes betydning i et demokratisk samfund er mindst lige så stor som flertallets, deres tilstedeværelse og styrke er værnet mod det totalitære demokrati. Derfor er det heller ikke noget mindreværdigt at tilhøre et mindretal, det betyder tværtimod at røgte en ansvarsfuld opgave i samfundet.

– – –

Betragtninger om mindretallets stilling i demokratiet er ikke uden betydning for os danske i Sydslesvig. De kan bidrage til at kaste lys over vor særlige situa-

tion. Ganske vist er der den afgørende forskel mellem et almindeligt politisk mindretal og vort nationale, at vi kun af nødvendighed og ikke af fri vilje tilhører samfundet, og at vi ikke først og fremmest er et meningsfællesskab, men bundet sammen af det fælles nationale tilhørsforhold. Trods disse forskelle må det, der ovenfor er sagt om mindretallenes betydning for demokratiet, i alt væsentligt gælde også for os.

Er dette rigtigt, så har det også konsekvenser for os. Den første må være en fornyet og meget kraftig understregning af, at der ingensomhelst grund er til skuffelse over, at vi er i mindretal i vor hjemstavn. Naturligvis er den grundlæggende værdi for os glæden ved at være dansk. Men ved siden af den må og skal der – ikke mindst hos ungdommen – være plads til en ukuelig stolthed over at tilhøre netop et mindretal i samfundet, en stolthed, som bunder i bevidstheden om, at den sag, vi 30 til 40 tusinde går ind for, er lige så stor, betydningsfuld og rigtig, som den, der kan samle lige så mange millioner, og erkendelsen af, at vor styrke og fasthed som mindretal er uundværlig i kampen mod de totalitære tendenser i demokratiet.

Også en anden konsekvens skal påpeges. Når mindretallenes betydning for demokratiet er så stor, så er de rådgivere ikke værd at lytte efter, som fortæller os, at vi skal holde os til det såkaldte kulturelle arbejde alene, at vi skal opgive al politisk virksomhed og lade vore interesser varetage af et af de store partier. Det må være indlysende, at et mindretals rolle i demokratiet ikke stedfortrædende kan overtages af andre. Mindretallet må selv gøre sin eksistens gældende og kæmpe for sit syn. Og, for at tage stilling til et aktuelt spørgsmål, det kan ikke være rigtigt ud fra et demokratisk synspunkt kun at ville fremsætte sit syn, når man er nogenlunde sikker på at blive repræsenteret i de lovgivende forsamlinger. Dertil er forpligtelsen over for demokratiet til ikke at lade sig knække af flertallet alt for stor.

Samtidig må vi rette søgelyset indefter mod vore egne rækker. Vort mindretal er så lidt som et helt folk en homogen enhed. For det første har vi selv et nationalt mindretal i friserne. For det andet er det, som forener os, samlingen om det danske, ikke fælles meninger. Der findes mange forskellige synspunkter iblandt os, og der må ikke være skygge af tvivl om, at hvert synspunkt og hver mindretalsgruppe respekteres fuldt ud og høres og tages alvorligt, så langt bekendelsen til danskheden rækker.

Lever vi et frihedens og samtalens demokrati indefter, så kan vi med god samvittighed og fuld styrke røgte den politiske opgave, som påhviler os i det samfund, som vi nu engang lever i. Det er den dobbelte opgave både at stå sammen i et fællesskab så hårdt som diamant for at kunne bryde alle forsøg på at bagatellisere, undertrykke eller udslette de mindretal, som er demokratiets prøvestene, og samtidig at være åbne og vågne over for tidens spørgsmål, så vi kan give vort svar på dem. *Pa.*

Den totalitära demokratien och kampen om människan

Att jag åtagit mig hålla det här föredraget beror delvis därpå att dess titel innehåller en politisk hädelse, nämligen ur den vulgärdemokratiska uppfattningens synpunkt. Med denna uppfattning menar jag den jargong, som tar ordet demokrati till intäkt för vilka individuella och kollektiva intressen som helst och som vägrar se den svåra, kanske olösliga problematik demokratien rymmer. Vi står nämligen utan tvivel här i landet inför den faran, att »folkhemsideologien kan utvecklas till en helgad nationell fördom« (Kai Henmark, Svenska Morgonbladet 1956). Hädelsen ligger naturligtvis i att titeln förutsätter att det finns eller kan finnas en totalitär demokrati, vilket ju ingalunda betyder fullkomlig frihet utan ungefär vad Rauschning i sin bok »Yrselns tid« kallar »demokratisk absolutism«, d. v. s. en tämligen allenarådande statsmakt och byråkrati i folkväldets förklädnad.

Mycket tyder på att vi inom de statsformer, som fortfarande med skäl kan kallas demokratiska, är långt komna på vägen mot statsmaktens, partiledningarnas och framför allt de stora intresseorganisationernas fullständiga dominans och därmed mot ett tillstånd där den enskildes personliga livsgestaltning, ståndpunktstagande och medborgerliga aktivitet blir av allt mindre betydelse.

Det är nu emellertid alldeles omöjligt att uttala sig om dessa ting utan att blotta ett visst politiskt ställningstagande. Jag skall försöka undvika det så gott jag kan. För att helt kunna göra det borde man vara politisk »ädelvilde«, och det är jag inte. Men för att något lugna mina åhörare vill jag förutskicka, att min politiska åskådning kanske inte är så olika djävulens – om man får tro Hjalmar Söderberg. Han berättar ju i »Hjärtats oro«, att han på café Wivel i Köpenhamn träffade djävulen – det var f. ö.

kort efter det att högstdensamme hade blivit »utvoterad« på Folkets hus i Stockholm.

Söderberg fick i alla fall en intervju och han frågade: »Vad har Ers exellens för politisk åskådning?« Djävulen: »Som redaktörn nog vet, är jag en gammal högeranarkist.« Läser man detta i dess sammanhang – Söderbergs kritik av vissa tidsföreteelser – är det inte så farligt som det låter. Vad som åsyftas är nog snarast dels en gammalliberal önskan att reducera statsmakten till en rätts- och ordningsvårdande uppgift och dels att påminna om att det perfekta samhället är en chimär. Att den ursprungliga liberalismens statsuppfattning – »låt-gå-systemet« – inte är praktiskt tillämplig, är jag visserligen övertygad om, men jag tror ändå, att den i vissa tider, t. ex. vår, kan behövas rent idémässigt, som ett ytterligt korrektiv mot maktmissbruk. Vad man däremot säkert aldrig kan undvara, det är en levande vetskap om att alla politiska perfektionsideologier är hjärnspöken. Det brukar ibland klagas över att vår tids ungdom saknar politisk hänförelse. Men har vi inte haft nog av politisk hänförelse i vår tid? Att demokratien har svårt att väcka politiskt *intresse* är en annan sak och en beklaglig. Men beror det inte till dels på att man i propagandan framställer demokratien som något alltför självklart och fullkomligt och hart när odisputabelt? Demokratien har blivit sakrosankt, och däri ligger f. n. en större fara än i förekomsten av de direkta vrångbilder, som kallas folkdemokratier.

Man torde kunna utgå ifrån, att även om diktaturerna inte funnes och inte heller hotet om ett nytt världskrig, så skulle demokratiens problem vara lika stort som det nu är. Om vi stannar inför en klassisk definition av demokratien som Abraham Lincolns: »En styrelse för folket, av folket och genom folket«, så är det uppenbart, att den även i den bästa demokratiska stat kan förverkligas bara relativt, och i synnerhet gäller det orden »av och genom folket«. En avgörande fråga är i hur hög grad de enskilda medborgarna kan inspireras till politiska insatser, som inte enbart är styrda av ekonomiska intressen. Och en annan ännu mera avgörande: Har den demokratiska staten så stort förtroende för de enskilda, att den ger dem tilräckligt svängrum för skapande insatser på skilda samhällsområden?

Det talas numera ofta om de demokratiska staterna som förmyndarsamhällen, och det finns sannerligen skäl att göra det. Man stöter ständigt på en utbredd åsikt, att det ökade samhällsinflytandet *ovillkorligen* stärker den enskildes ställning och frihet. Det är självklart att den av staten

upprätthållna rättsordningen gör det, liksom en efter behoven avpassad socialpolitik, men vad som i resonemanget åsyftas är den, åtminstone i vårt land tämligen utbredda uppfattningen, att beskattning och socialpolitik skall ha ett syfte så att säga utanför sig själva, nämligen att åstadkomma en så stor ekonomisk utjämning som möjligt. De som resonerar så har kanske glömt sin lärofader Engels, som klart säger ifrån, att när staten övertar ledningen av ekonomien, skaffar den sig kontroll över människorna. Eller kanske de inte har glömt honom? Kanske är det just detta de åsyftar? De kan alltid svara, att de vill tillvarataga de mångas intressen gentemot de få. De få rika och framgångsrika eller – som det med en demagogisk anakronism brukar heta: det privilegierade fåtalet – klarar sig alltid. Detta resonemang behåller helt visst städse något berättigande, och i vissa lägen kan det bli i hög grad behjärtansvärt. Och jag vill tillägga, att om Rousseau hade haft rätt i att alla människor födas lika men av miljön formas olika, kunde det ha varit något av ett politiskt evangelium. Visserligen vill väl somliga invända att det förhåller sig tvärtom. Just därför att Rousseau *inte* har rätt – naturen är »orättvis«, alla föds inte med samma begåvning och energi – just därför måste staten träda in och korrigera naturen. Det ligger något väsentligt även i den invändningen. Staten är ju ett led i människans strävan, att bemästra naturen. Men när statens korrigerande verksamhet blir så grundlig, så detaljerad och effektiv, som den vanligen blir även i demokratien nu för tiden, frågar man sig efter vilken måttstock, efter vilka ideal den sker.

Att i egentlig mening humanitära synpunkter fortfarande spelar stor roll, skall inte ifrågasättas. Men det sticker fram en bockfot här också, och det är den stupida vördnaden för jämlikheten, inte i betydelse av likhet inför lagen utan i betydelse av enhetlighet, standardisering och nivellering, andlig och materiell.

En, som jag tror, mycket övertygad och radikal demokrat, Bertrand Russel, har sagt ungefär så här: »Avunden har varit demokratiseringsprocessens starkaste drivkraft«. Han har förmodligen rätt och därmed är i och för sig ingenting förklenande utsagt om demokratien. Men det är mycket vådligt om avunden skall vara det alltfort, i ett tämligen högt utvecklat samhälle, där de personliga rättigheterna och den sociala omvårdnanden vunnit erkännande som aldrig förr. Avunden vet inga gränser och i sin kollektiva form kommer den alltid att ha en benägenhet att följa maximen:

Vad inte alla kan ha, skall ingen ha. Den maximen öppnar visserligen ingen kungsväg till fullständig nivellering – ty en sådan torde, tack och lov, vara ogenomförbar – men väl till den totalitära demokratien, till den »majoritetsdiktatur« i folkets namn, som den gamle liberalen J. S. Mill fruktade för. Nu är det uppenbart, att ingen vettig människa vill vidkännas nämnda maxim, men den äger tyvärr giltighet som en träffande karikatyr av ett jämlikhetsnit som aldrig låter sig störas av tanken vad det är man offrar på jämlikhetens altare. Vad jag vill åt är ingalunda detta, att människor numera lärt sig umgås med mindre av högfärd, nedlåtenhet, fjäsk och kryperi än förr. I detta avseende finns det mycket att skriva på demokratiens kreditsida. Och det finns det naturligtvis i många andra avseenden också. Men i denna framställning är det min uppgift att främst – om jag har fattat den rätt – ta sikte på farliga, odemokratiska tendenser i demokratien. Och det är nu min tes, att en av demokratiens själva grundidéer, den om jämlikhet, i sina mer långtgående konsekvenser blir odemokratisk, därför att den så att säga slukar friheten. Problemet – och jag finner det vara det mest intressanta i demokratiens problemkomplex – är naturligtvis observerat och behandlat av många, t. ex. Erich Fromm, Alf Ross och Herbert Tingsten. Och det har sannerligen icke i första hand ett akademiskt intresse, utan det utgör en handgriplig, påträngande och ödesdiger faktor i den politiska utveckling vi står mitt uppe i. Självfallet är det med demokratien som med andra idéer och trosformer: ideellt är den en sak, vacker och tilltalande, praktiskt en annan, betydligt mindre vacker och full av motsägelser och frågetecken. Den svårighet vi nu gjort halt inför, anade demokratiens fäder, och många gav öppet uttryck åt sin fruktan för den. Grundlagsstiftarna i U. S. A. liksom upphovsmännen till 1866 års svenska riksdagsskick sökte skapa garantier mot den. Det tog ju hos oss lång tid innan man vågade eller snarare tvangs att göra rösträtten allmän. Och det är just i den allmänna rösträtten, majoritetsprincipen, problemet ligger. Avskaffar vi den, så avskaffar vi eller i varje fall stympar vi demokratien. Men vilken borgen har vi för att majoriteten har rätt eller ens vill det rätta? Och vad borgar för att majoriteten har någon som helst känsla för det svängrum, den frihet, som ett relativt litet antal mer eller mindre särartade medborgare behöver för att kunna skapa och hålla kultur och samhällsliv levande? Ingenting. I själva verket sätter flertalet människor mycket större pris på materiell trygghet än på frihet. Det är förklarligt. Bragta i svåra

yttre förhållanden gör vi alla det. Och från misärens synpunkt kan det se ut, som om trygghet och frihet vore samma sak. Därför kämpade socialisterna för båda dessa värden utan att ana rivalitetsförhållandet dem emellan. Liberalerna däremot anade faran. Jag vill här frammana en bild ur det förflutna, nu ganska långt borta i tiden, men ändå så levande. 1874 befann sig Louis De Geer, skaparen av 1866 års riksdagsordning, i Karlsbad för att dricka brunn. På kuranstalten dök samtidigt Karl Marx upp. De Geer skildrar mötet så här: »Vi gingo mellan glasen och blängde på varandra utan att formera bekantskap«. Och så har det varit sedan dess och kommer väl alltid att bli: individens frihet och kollektivets trygghet, båda lika berättigade, blänger på varandra och har svårt för att formera bekantskap. Och ju mera tekniken kommer att dominera och urbaniseringen fortsätta – samtidigt som det skrämmande befolkningsöverskottet ute i världen blir allt större – dess mera kommer kollektivismen i alla dess arter och avarter att prägla samhällenas och de enskildas liv. Vi står här inför något som liknar, och kanske är, en social naturkraft. Den enskilde, som bävar inför denna utveckling, kan göra så litet emot den. Frestelsen att vända denna jäsande, bullrande värld ryggen och »odla sin kål« blir för många övermäktig. Det slappnade politiska intresset måste ses också mot denna bakgrund. Planering är dagens lösen och måste vara det. Det värsta är att planeringen för så många tycks bli något av mål i sig. I varje fall tycks det ej vara stort annat än ekonomiska faktorer och – vad demokratierna beträffar – jämlikhetsidéer, som är ledstjärnor för denna planering. Men religiösa, moraliska, estetiska värden och naturvärden spelar – om de kommer i fråga – en helt underordnad roll. Någon art av människouppfattning, någon bärande föreställning om andliga behov tycks inte i nämnvärd grad plåga de glada planerarna som är ständigt sysselsatta med att »ställa människan i centrum«. Och oppositionen mot denna överväldigande kollektivism är ofta hemfallen åt samma ensidiga syn. Vad man främst opponerar sig mot är begränsningen av individens ekonomiska frihet. För egen del delar jag visserligen den uppfattningen att utan en rimligt tilltagen ekonomisk frihet blir i längden också den andliga friheten tämligen illusorisk. Men även om den ekonomiska friheten är en vital punkt, så är det inte den enda avgörande. Levnadsstandardstänkandet har till den grad förvillat vår syn att vi alla, planhushållare och oppositionella, behandlar de andra värdena, de som har med personlighetens daning och folkets andliga liv att

göra, på ett sådant sätt att de ofta får karaktären av en tillvarons utsmyckning, något som inte är av essentiell och motiverande innebörd.

Men problemet är, som Chr. Gandil framhåller i »Statsmagt og Demokrati«, inte bara att tränga statsmaktens gränser tillbaka utan även att bestämma dem. Det är många gånger statsmaktens bristande förmåga och målmedvetenhet inför de kollektiva behoven, som leder till kollektivism. Kollektivisternas strävan, säger Gandil, går inte ut på att direkt beskära friheten utan på att överbevisa om att sådana behov, som hittills tillfredsställts individuellt och marknadsmässigt, skall tillfredsställas generellt, d. v. s. kollektivt. Och så blir kollektiviseringens kungsväg stenlagd med anslag, kontroll och direktiv.

Även om staten ofta blir bara ett instrument för de stora och starka gruppintressena, så är det ändå statsmakten som är det planerande och kontrollerande organet för allt flera verksamhetsformer och på ett allt grundligare sätt. Det är också typiskt, att man numera självklart sätter likhetstecken mellan »stat« och »folk«. Det är inte bara så att den gamla maktfördelningen inom statsstyrelsen upphävts, så att det nu är ganska meningslöst att försöka skilja mellan lagstiftande och verkställande myndighet, utan man resonerar, som om det inte längre funnes någon gräns mellan å ena sidan folket, som består av de många enskilda, och å andra sidan dem som lagstiftar, styr och administrerar. Visserligen måste det erkännas att detta är en klar konsekvens av den fullt genomförda demokratien och parlamentarismen, men å andra sidan lurar här en fara. Jag vill kalla den för inbjudan till bluff. Redan de demagogiska brösttoner, som används när man förkunnar att »staten, det är folket« kommer i varje fall mig att ana, att här ligger en hund begraven. Ty likaväl som politikerna anspråkslöst kan säga: »Staten, det är folket«, likaväl kan de kasta om orden och något mindre anspråkslöst påstå: »Folket, det är vi!« Naturligtvis säger de inte så, men man undrar ibland, om inte somliga av dem tänker så. Och även om vi tacksamt kan notera, att det i de nordiska länderna ännu tycks finnas en tillgång av politisk hederlighet och uppriktighet, spårar man även här en opportunism i det ihärdiga påståendet ovanifrån, att det hos oss inte längre är fråga om en »överhetsstat«.

Och när en framstående statsvetare som Gunnar Heckscher hävdar, att staten skall bringas ned i samhällets »horisontalplan«, så måste jag tolka det antingen som blåögd optimism eller som nonsens. Staten representerar

visserligen folket, men inte bara de nu röstberättigade medborgarna utan lika mycket gångna och kommande generationer. Det är därför det finns något som vi kallar statens »helgd«, mot vilken varje åsiktsriktning och varje enskilt eller kollektivt intresse är förpliktat. Staten, på detta sätt upphöjd över partierna och över den innevarande generationen, är den verksammaste politiska garantien för rättsordningen och den personliga friheten och därmed för demokratien. Jag drar mig inte för att påstå, att den fullständigt genomförda demokratien, den absoluta, d. v. s. den som i statsmakten endast ser en *aktuell* representation av folket och som inte gör någon skillnad mellan stat och folk, innebär demokratiens upphävande. Staten degraderas till ett byte i partikampen. Av omtanke om folkfriheten bör därför statens helgd värnas. Det är den ena sidan av saken. Den andra har jag antytt och djärvts karaktärisera som en benägenhet till bluff: De för tillfället maktägande ser gärna att medborgarna helt identifierar sig med staten, ty på så sätt stärks deras egen maktställning. Eller med andra ord: en tendens som alltid finns i demokratien, nämligen att tonvikten glider över från de representerade medborgarna till representanterna, blir därigenom oerhört förstärkt. Och så får vi hela denna mandarindemokrati, denna sakkunnig- och kommittédemokrati och dessa partier, som har blivit vad Jörgen Westerståhl kallat »åsiktsproducenter« i stället för kanaler för medborgarnas åsikter. Därtill kommer en ständigt ansvällande byråkrati, som i eget intresse med välbehag befordrar centralisering och detaljplanering.

Hur går det då med den enskilde, »den vanliga människan«, »mannen på gatan«, som alla politiker ömmar så varmt för i alla valkampanjer?

Ja, han får än så länge en god, en allt bättre social omvårdnad och levnadsstandard, men han är den uppdragslöse, tämligen utblottad på social prestige, för att citera en skribent i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 1956. För att verkligen ha sådan prestige bör man nämligen helst vara »sakkunnig« och sitta i kommittéer och utredningar, även om det inte kommer annat ut av detta än reseersättningar och dagtraktamenten.

Man skall naturligtvis inte överdriva. Vi lever ju ändå i en idyll i jämförelse med de diktaturstyrda, men det skall också klart sägas ifrån, att det finns många tendenser hos oss, som pekar mot det otäcka hållet.

Fabian Månsson lär en gång ha sagt om den ryska bolsjevismen, som då liksom nu utgav sig för den sanna demokratien, att den förhöll sig till den

gamla nordiska bondedemokratien ungefär som svagdricka förhåller sig till 96-procentigt. Jag vill för ingen del påstå, att *vi* tillnärmelsevis har kommit så nära intigheten, men vi måste se upp med avdunstningen.

Det här föredraget skulle ju handla även om »kampen om människa« i demokratien. Den frågan har jag tyvärr endast snuddat vid. Jag har i varje fall antytt att den kamp om den enskilde och hans gunst, som ständigt förs, framför allt tar sikte på gruppmänniskan, den organiserade eller medlemmen av en talrik yrkesgrupp. Vad Jörgen Westerståhl har kallat »åsiktseliten« kommer däremot avgjort i skymundan. Förr vann partierna anhängare bland folk med åsikter, säger Westerståhl (Dagens Nyheter 1956). Men också begreppet politisk vilde var en realitet. Det fanns en åsiktselit, som var avgörande men som förmodligen inte var representativ för den stora mängden. Men nu har demokratien blivit teknik, utövad av de åsiktsproducerande partierna. Och i samma mån som partiapparaten har blivit det väsentliga, har skillnaden mellan partierna blivit så liten, att somliga kan förledas att tro, att »vi har uppnått en grundmurad demokratisk värdegemenskap«. Vad vi har fått är en »servicedemokrati«, som Westerståhl med ett träffande uttryck kallar den. Ty partiernas verksamhet går i hög grad ut på att till ur röstsynpunkt viktiga befolkningsgrupper tillhandahålla så mycket som möjligt. Och så blir det ett samspel, ovan åsiktselitens huvuden, mellan den smala toppen, partiledningen, och den breda massan. Och Westerståhl frågar: »Om man vill ha ett styrelsesätt, som innehåller så litet som möjligt av aristokrati, vare sig det gäller börds-, penning- eller de åskådningsaktivas aristokrati, och som ger de många ett så stort mått av inflytande som möjligt, finns det då något realistiskt alternativ till vår moderna servicedemokrati?«

I den frågan är hela den problematik sammanfattad, som jag här sökt belysa. När jag läste denna artikel rann mig i minnet ett ord av den engelska historikern Ernest Baker: »England är en demokrati, *emedan* det är en aristokrati«. Jag kan inte komma ifrån den tanken, att en »naturvuxen«, tämligen traditionsbunden »blandad« statsform, som samtidigt är en rättsstat, är att föredraga framför en som är helt tillagad efter en rationell mall. Den senare måste nämligen alltid lida under någon ideologis förbannelse, d. v. s. onödigt stort tvång och dessutom ett onödigt flagrant missförhållande mellan idé och verklighet.

Visst känner vi till ett hänsynslöst statstvång i mer traditionsbundna och

mindre ideologiskt bestämda samhällen än nutidens, och vissa ideologier, framför allt 1789 års idéer, har verksamt undanröjt detta tvång, men frågan är om vi inte håller på att hamna i en paradox, nämligen den, att den totalt genomförda demokratien – frihetssamhället – vill slå över i en rationellt motiverad, »uppifrån« dirigerad likriktning. I och för sig är detta väl inte så märkvärdigt. Det är ett vittnesbörd om att också begreppet demokrati är något högst relativt, både idéhistoriskt och som konkret verklighet.

Därtill kommer, att vissa avgörande faktorer jag förut pekat på – den tekniska utvecklingen, urbaniseringen och världens överbefolkning – tvingar fram en politik och en samhällsplanering, som i sig själv blir teknik och ingenting annat. Den blir en angelägenhet för experter. Förr trodde många, som Georg Landberg uttryckt det, att det fria meningsutbytet och den fria meningsbrytningen *»i sig själv och med absolut säkerhet* skulle – – – – leda till objektivt riktiga resultat«. Han kallar detta »den gammalliberala illusionen«. Denna illusion har blivit alltmera påtaglig, ju mera de åsiktsintresserade men icke »sakkunniga« har förlorat i betydelse. Man tycks nu, tror jag, få nöja sig med att vara tacksam så länge det fria meningsutbytet åtminstone kan fylla slavens roll på samhällsdirigenternas triumfvagn.

Ju mera samhällsfrågorna avgöres av experter, d. v. s. ju mera formell folkrepresentanternas bestämmanderätt blir, och ju mera det allmänna sträcker ut sin förfogande- och bestämmanderätt, dess nödvändigare är det att påminna om att det också finns andra auktoriteter – andra förpliktande värden – än stat och samhälle. Det går inte att bara ställa »frihet« mot samhällstvång. Man måste i varje fall alltid kunna redogöra för vilken frihet man menar. Därför är det alltid fruktbarare att tala om *friheterna* – andlig och ekonomisk frihet etc. – än om frihet. Den nutida demokratiska propagandans frihetsbegrepp är i hög grad okvalificerat och det är dess största svaghet. Den hänger samman med att demokratien före och i sitt genombrott framför allt framträdde som kritik av traditioner och av andra ideologier. Men jag, som fruktar allt vad politiska ideologier heter, tror inte, att lösningen är att skapa en fastare demokratisk ideologi. Uppgiften nu är att för den enskilde och familjen hävda allt som ännu inte tillhör eller som med orätt kommit att tilhöra kejsaren. Och även »det allmänna« kan framträda som en kejsare.

Harld Hjärne skrev 1913: »Till ju flera områden staten utvidgar sin verksamhet, ju mera denna verksamhet inträngер i medborgarnas olika livsvillkor, dess större sammanhang måste staten söka åvägabringa i sina ledande grundsatser, dess mera utpräglas detta sammanhang till ett trossystem, som allt tydligare röjer sin överensstämmelse eller brist på överensstämmelse med de religiösa samfundens«.

Detta är den springande punkten – ett politiskt trossystem contra ett kristet. Jag vill inte påstå att i demokratierna föreligger en klar och tydlig motsättning, men många tendenser till en sådan finns. Här rullas hela statskyrklighetens problem upp, likaså frågan om de politiska motivens herravälde i det obligatoriska skolväsendets organisation och mycket annat. Ytterst är det en fråga om vari etik och rätt bottnar – i staten eller i någonting annat, som i så fall bör bestämma också staten. Som det nu är har vi en demokratisk individualetik, bestämd av en tämligen innehållslös frihet.

Stein Forsgard har nyligen i ett föredrag i den norska radion påpekat i hur skärande motsättning den står till tio Guds bud, som ju inte alls talar om frihet, bara om plikter. Denna tomma, passiva frihet, verkar vara omättlig, och det är staten, »det allmänna«, som efter förmåga skall mätta den. Den kan beskrivas som flykt från fara, ansvar och ansträngning. Samtidigt som den föröder individen, påskyndar den maktkoncentrationen. T. o. m. en övertygad planeringsivrare som Harold Laski har insett hur fåfäng den ytterst är. Det har han belyst med ett drastiskt exempel, som väl visserligen inte *han* ville ge någon vid tillämpning men som kan och bör få det: »En man kan kanske känna som om det vore omöjligt att leva utan en viss kvinnas kärlek, men ingen vill påstå, att han har rätt att vänta, att staten skall tillförsäkra honom hennes kärlek«.

Demokratiens avgörande fråga är inte bara friheten utan det är att åstadkomma ett så organiskt, självklart och fruktbart förhållande som möjligt mellan frihet och förpliktelse. Frågan om grundläggande värderingar skjuts i förgrunden. Georg Landberg har, i likhet med många andra, sagt att en rättsligt reglerad demokrati inte kan fungera, »om ej i livsavgörande frågor åtminstone ett minimum av gemensamma bottenvärderingar finnes hos folket«. Jag har dock svårt att tro, att det i längden räcker med ett minimum. Alf Ross har uttryckt samma insikt något allmännare men dock mera innehållsrikt: »En tro på något gemensamt mänskligt«.

Man måste kanske nöja sig med tämligen vaga formuleringar, även om

de är i hög grad otillfredsställande, t. ex. utifrån en kristen stats- och människouppfattning. Det är nämligen uppenbart, att i vår tid de kristna kyrkorna inte kan göra anspråk på att ensamt sitta inne med frågans lösning. Jag menar inte att de kristna här skall kompromissa med t. ex. profanhumanisterna för att komma fram till en gemensamt godtagbar föreställning om vad »det mänskliga« är. Men det fordras ett generöst och öppet samarbete med alla som tycks ha en uppriktig tro på det mänskliga. Och de kristna har råd att visa den generositeten, ty långt mer än profanhumanisterna bör de veta något om värden, som är överordnade stat och tidsbetingad samhällsnytta. Och det är min övertygelse, att vi genom att levandegöra sådana värden också bäst befordrar det syfte, som jag tror vara demokratiens innersta: att försöka försona samhällsmakt och frihet.

Det liberale demokrati og mindretalsretten i kirke og skole

I

Når der i emnet tales om det liberale demokrati, er det ikke ud fra en partipolitisk betragtning, men ud fra den opfattelse, at det afgørende i vort syn på friheden er spørgsmålet om åndelig frihed og dermed spørgsmålet om, hvilken plads vi er villige til at indrømme mindretallet i et demokrati i kirke og skole.

Denne opfattelse er nok ikke den almindelige i vor tid. Der er to forskellige frihedssyn, der møder os i de moderne demokratier. Begge går tilbage til reformationsårhundredet; men kun den ene er udsprunget af reformationen og bryder igennem hos Luther.

Nytårsdag 1523 udsendte Luther et skrift, som han kaldte: »Om lydighed mod den verdslige øvrighed«. Den ydre anledning var, at hans oversættelser af Det ny Testamente var blevet opført blandt de forbudte bøger, og hertug Georg af Sachsen krævede, at de af hans undersåtter, som havde købt Luthers oversættelse, skulle udlevere den; så skulle de senere få en anden oversættelse i stedet, som hertugen ville lade sine katolske teologer udarbejde. Luther blev derved tvunget til at klare for sig, hvor langt statens myndighed rakte. Spørgsmålet var: Havde staten moralsk ret til at forbyde folk at købe Luthers oversættelse, og hvis ikke, havde borgerne så alligevel pligt til at udlevere bogen, eller kunne de med god samvittighed nægte at lyde deres øvrighed?

Foruden dette spørgsmål var der også et andet spørgsmål, som trængte sig på. Hans venner var begyndt at læse skriften med friske øjne. Før havde de haft kirkens autoritet at støtte sig til, nu stod de alene, og der var ord, der bragte dem i tvivl. Således det ord, der har foruroliget mange sjæle: »I har hørt, der er sagt øje for øje og tand for tand. Men jeg siger Eder, at I må ikke sætte Jer mod det onde.« Gjaldt det ikke bare den enkelte, men også staten? Måtte den heller ikke med magt sætte sig mod det onde?

I skriftet hævder Luther nu som svar på dette spørgsmål, at staten er en nødvendighed – en nødvendighed på grund af det ondes virkelighed. Bjergprædikenens ord skal forstås, som de lyder, men de er talt til den enkelte. Hvor det gælder den enkelte selv, dér gælder det, at han skal kæmpe ved at lide, og gør han det ikke, og det er jo virkeligheden, at han ikke gør det, så véd han altså, hvordan det står til med ham. Men det er åndelig svindel at overføre det på statsmagten som helhed og kræve af samfundet, at det skal følge en lov, som den enkelte ikke selv følger i forhold til sine uvenner. Når den enkelte ikke selv lever efter bjergprædikenen, hvor kan han så tro, at han kan gøre dens ord til lov for et helt land? Luther skriver: »At ville fordriste sig til at styre et helt land eller hele verden med evangeliet, det er akkurat det samme, som hvis en hyrde ville føre ulve, løver, ørne og får sammen i én stald ... og så sige: Søg nu føde, vær nu gode og fredsommelige ... Foder har I nok af, og hundene behøver I ikke frygte. Her ville nok fårene holde fred ... men de ville ikke leve længe, og det ene dyr ville ikke blive i live for det andet.«

Staten er altså et dobbeltvæsen. Dens mening og berettigelse ligger i at opretholde en retsorden; men denne retsorden kan hverken oprettes eller opretholdes uden magt. Kultur, social og moralsk tradition kan underbygge en retsorden, men selv om den nøgne magt således kan træde mere i baggrunden, så kan den ikke undværes. Inden for sit område må staten repræsentere den største koncentration af fysisk magt. Gør den ikke det, kan den ikke sikre retsordenens organer og er dermed faktisk ophørt at eksistere som stat.

Statens væsen er magt, og da magten ikke udøves af engle, men af mennesker, vil den altid være udsat for misbrug, og jo større økonomisk og fysisk magt, den repræsenterer, desto større misbrug vil der være mulighed for. Dette må man være klar over for at forstå, hvad Luther egentlig vil med sit skrift. Det er ham om at gøre at vise statens grænse, vise, at der findes et område af menneskelivet, hvor staten overhovedet ikke har ret til at gribe ind. Han skriver: »Det verdslige regimente har love, der ikke strækker sig videre end over liv og gods, og hvad udvortes der er her på jorden. Thi over sjælen kan og vil Gud ikke lade nogen anden regere end sig selv alene. Derfor hvor den verdslige øvrighed formaster sig til at give sjælen love, dér griber den ind i Guds styrelse og forfører og fordærver sjælene.«

Af dette fremgår endnu ikke klart, hvor stor frihed Luther vil tilstå den enkelte. Den politiske magt kan jo hævde, at den netop vil lade Guds ord

gælde ved at stille sig bag den »sande tro«; men det er netop det, Luther vender sig mod i dette skrift. Klarest kommer hans opfattelse frem, når han taler om kætteriet. »Kætteri«, siger han, »er noget åndeligt. Det kan man ikke hugge ned med jern, brænde med ild eller drukne med vand. Men det er alene Guds ord, der gør det.«

Med denne opfattelse vender Luther sig ikke bare mod kirkens fortid og sin egen samtid, men – også mod sig selv. Det er så svært at følge det nye syn, han er nået frem til, og skønt han klart har fattet, hvad det indebærer, er han ikke i stand til urokket at fastholde den.

Man kan forstå, at bondeopstanden kunne bringe ham til at vakle. Den blev ledet af mænd som gendøberen Thomas Münger, der ikke et øjeblik ville betænke sig på at bruge vold for at nå sit mål. Men der var også gendøbere af en helt anden slags, folk, der ikke ville gøre oprør, ja, som hævdede, at man end ikke havde ret til at forsvare sig, når man blev angrebet, og også dem vendte Luther sig imod.

Hans usikkerhed kommer frem i den forskellige fortolkning ned gennem årene af lignelsen om klinten blandt hveden. I en udlægning fra omtrent samme tid som skriftet om øvrigheden fortolker han lignelsen væsentlig i overensstemmelse med dette skrift. Men i en prædiken fra 1528 er han mere uklar. På den ene side hævder han, at i Kristi rige sker intet »med hånd og sværd«. Men på den anden side siger han dog, at hvis der et sted lyder to slags forkyndelse, skal øvrigheden gribe ind: »Den part, som forkynder den rette lære i overensstemmelse med skriften og Guds ord, kan man lade blive; men den part, som ikke følger den rette lære, men står i modsætning til Guds ord, må man give orlov.«

I en udlægning af lignelsen fra 1544 går han uden omsvøb ind for at lade øvrigheden bruge sværdet, hvor den finder »skændige vildfarelser«, og forsvarer det ud fra sin opfattelse af de to regimenter, det åndelige og det verdslige. Han siger rent ud: »De to regimenter må række hinanden hånden, det åndelige regimente med ordet og bandet og øvrigheden med sværdet og magten.« Og så tilføjer han med en fortrøstning, vi har svært ved at dele: »Sådan går det fint, og Gud vil give begge regimenter trivsel.«

Heldigvis blev dette ikke hans sidste ord om den sag. Et par måneder, før han døde, vendte han atter tilbage til den gamle tekst, men var nu langt nærmere det syn, der havde fundet udtryk i skriftet om øvrigheden. Hele betragtningen er gennemtrængt af den tanke, at der findes intet, som er rent på denne jord. Mennesket er urent både på legeme og sjæl, og man må der-

for ikke tro, at kirken kan være ren. I prædikenen fra 1528 citerer han ordsproget: »Hvor Gud bygger en kirke, dér bygger Fanden en kro.« Men nu laver han det om til: »Hvor Gud bygger en kirke, dér bygger Fanden straks et kapel.« Kirken og kroen kan man dog kende fra hinanden; men kirken og kapellet skulle høre sammen, og når kapellet så er Fandens kapel, så forstår man, hvordan det er fat. Man hverken kan eller må udrydde kætterne, og man kan ved anvendelse af magt ikke ændre deres indstilling. Han mener stadig, man skal søge at holde læren ren; men nu har han sine tvivl også på det punkt: »Vi kan ikke få det så rent, som havde duerne pillet det op«, siger han nu.

Luthers linie ligger altså ikke fast gennem årene. Vil man ikke gøre ham uret, må man forstå, at han ikke er en stuelærd, der sidder og udruger principper, men altid er i bevægelse, altid i kamp – mod andre og mod sig selv. Han taler fra leveren, og mærker han, at båden er ved at få slagside, kaster han sig hårdt over i den anden side.

Men hvor modstridende hans udtalelser end kan falde, kan der dog ikke være tvivl om, at det er overbevisningen om, at kætteri er noget åndeligt og kun kan bekæmpes med åndelige våben, der er det afgørende i hans syn. Det er hos ham, tanken bryder igennem i historien – til dels på trods af ham selv. Den kommer klarest til udtryk i begyndelsen af hans reformatoriske gerning og kort før hans død, men den klinger igennem overalt – selv når han svigter den.

II

Et helt andet frihedssyn møder man henimod reformationsårhundredets slutning hos den franske humanist Jean Bodin. Hans krav om religiøs tolerance kommer særlig klart frem i et af hans sidste skrifter, »Colloqium heptaplomeres«, en samtale mellem syv mænd om religionen. En rig katolsk købmand i Venedig, Coronæus, har indbudt seks andre mænd til denne drøftelse: en lutheraner, en reformert, en jøde, en muhamedaner, en skeptiker og en tilhænger af det, man kaldte »den naturlige religion«, altså den opfattelse, at alle mennesker er født med religionens sandhed i sig og ved selvbesindelse kan nå ind bag de religiøse fordomme til sandheden selv. Til slut kommer de syv deltagere også til at drøfte spørgsmålet om religionsfrihed og enes om, at det højeste mål er tolerance fra de styrendes side og – *beskedenhed* hos de forskellige religioner og konfessioner. Og så slutter dialogen således: »Da alle billigede denne opfattelse, bød Coronæus hente drengene og lod dem synge sangen: Hvor er det skønt og lykkeligt, når

brødre bo endrægtigt sammen. Denne sang var ikke komponeret på sædvanlig diatonisk eller kromatisk vis, men harmonisk efter en vis højere modulation. Alle glædede sig og følte sig opbyggede, og så skiltes de efter at have omfavnet hinanden. I den følgende tid levede de sammen og drev studier i fællesskab i beundringsværdig enighed, fromhed og retskaffenhed, men de har aldrig senere diskuteret religionen, skønt hver af dem hævdede sin religion i hellig vandel.«

Jean Bodins løsning hedder altså tolerance og beskedenhed. Han vil ikke gøre noget for at underbygge religionsfriheden politisk. Det kommer klart for dagen i hans skrift om republikken. Dets historiske baggrund er Bartholomæus-natten, og dog vil han ikke søge at omgærde borgernes frihed ved at begrænse statens magt. Tværtimod. Alle hans tanker samler sig om statens suverænitet. Suveræniteten definerer han som statens absolutte og evige magt, og nærmere bestemt: dens ret til at give love uden borgernes samtykke, og – for at det ikke skal være til at misforstå – dens ret til at udøve sin magt uden hensyn til de love, den selv har givet.

Bodin vil altså ikke være med til at begrænse statsmagten. Det er et særkende for ham, men ikke blot for ham, men for mange rationalister, og typisk for deres opfattelse af tolerancen. Man kan indvende, at Bodins tro på statsmagten og suveræniteten hænger sammen med den gryende enevælde, og det er rigtigt; men man møder den samme tendens hos mange andre rationalister, også hos Rousseau, der går ind for demokratiet. Rousseau tror på menneskets selvudfoldelse, og så skulle man jo tænke, han var interesseret i at sætte en grænse for statens magt; men det er ikke tilfældet. Fællesviljen er ifølge definitionen samfundets »sande vilje«, og flertallet er udtryk for fællesviljen. Følgelig er denne flertalsvilje også udtryk for den enkeltes »sande vilje« og en modsætning mellem individ og samfund udelukket – ifølge definitionen!

Der er desværre mennesker, der ikke indser dette. De må så tvinges til at bøje sig: »For at samfundspagten ikke skal blive en tom formular, rummer den stiltiende følgende forpligtelse, som alene kan give den vægt, at den, der nægter at adlyde fællesviljen, skal tvinges til det af hele samfundet, hvad der ikke betyder andet, end at han skal tvinges til at være fri.«

Det er en farlig lære. En lære, som man siden har kunnet møde igen og igen i mange forskellige politiske anskuelser og kan møde lyslevende den dag i dag. Robespierre henviste til Rousseau. »Vor vilje er fællesviljen,«

sagde han til sine jakobinere. Dermed var det givet, at han havde ret til at bruge alle midler.

I en tilsyneladende mere moderat form møder man tanken hos Hegel – men også kun tilsyneladende modereret. For Hegel består den enkeltes »sande frihed« blot i en tilpasning til de opgaver, staten pålægger ham. Vi møder denne tanke i Preussen og det kejserlige Tyskland og i sin uhyggeligste konsekvens i nazismen. Men tanken træder også klart frem hos Karl Marx, der jo var elev af Hegel, og efter ham hos Lenin, Stalin og Kruchev. Men det vil være en stor fejltagelse at tro, at man i vor tid kun møder tanken i diktaturlandene. Man møder den overalt, hvor et demokrati blot fungerer som flertalsstyre. Kulturradikalismen har ofte været at træffe på denne front. Det hænger til dels sammen med, at den frihed, de har sværget til, har været naturens frihed, ikke åndens, som for dem var et tågebegreb. Som Rousseau var de overbevist om, at de tjente frihedens sag, når de tvang de uoplyste til at opgive deres »fordomme«, og det vil i realiteten sige deres overbevisning, som f. eks. når de gode gamle franske radikale tvang katolske forældre til at sende deres børn i den konfessionsløse skole.

III

I tilknytning til Grundtvig kalder jeg det rationalistiske frihedssyn for tolerance. Et hovedkendemærke for det er, at det stærkt fremhæver det, som er fælles for mennesker og begrunder friheden med dette fællesmenneskelige – og begrænser den dertil. Der kan godt være tale om en frihed for forskellige anskuelser, men under den forudsætning, at de ikke er så forskellige, som de ser ud til. Folk af denne tolerante indstilling vil ofte føle irritation over for det stærkt personligt prægede standpunkt og det i livet, som kun personligheden kan stå inde for, og som derfor vanskeligt lader sig indordne under rummeligheden. De opfatter friheden som et bånd om det fælles, en slags elastik, der kan spændes vidt, men ikke må briste. Inden for elastikken gælder friheden; den omspænder alle, der »dybest set« er enige. Uden for elastikken skulle der egentlig ingen være; men når det alligevel er tilfældet, forstår man, at tolerancens mænd må betragte det som både nødvendigt og forsvarligt at »tvinge dem til frihed«. Rousseau ville kort og godt lade den slags folk henrette, og han er på sin vis typisk. Ikke sådan at forstå, at alle tilhængere af dette elastiske frihedsbegreb vil gå så vidt; men i den forstand, at de betragter det som en krænkelse af rumme-

lighedens hellige princip at stå udenfor. Det viser, hvor lidt forskel der er på et rousseausk flertalsdemokrati og et folkedemokrati, og at det er nødvendigt at bygge demokratiet på en anden grund end den elastiske tolerance.

Et andet kendemærke for denne tolerance er, at den ikke vil indrømme, at der er nogen dybere modsætning mellem statsmagten og den enkelte. Der er ingen forståelse af, at statens væsen er magt, og at det derfor er nødvendigt at sætte en grænse for denne magt og stadig at fastholde den. Rousseau kan ikke se, at der er nogen særlig grund til at sikre den enkelte over for staten. Tankegangen er den samme overalt i de moderne folkedemokratier og ikke bare dér, men også i de vestlige demokratier, for så vidt de tror, at det at have flertallet på sin side giver ret til at anvende statens magt og midler til åndeligt at påvirke mindretallet imod dets egen opfattelse og opdrage børnene imod forældrenes vilje. Det gælder i det hele, at hvor der ikke er undervisningspligt, men skolepligt, eller hvor staten har skolemonopol, eller – hvad der i realiteten er det samme– hvor den nægter økonomisk støtte til den private skole, eller hvor stat og kommune nedlægger skoler imod de enkelte skolekredses og forældrenes vilje, dér er det et tegn på, at vi har med et rousseausk demokrati at gøre, og det vil sige et demokrati, der ikke principielt, men kun i grad adskiller sig fra folkedemokratiet.

En helt anden opfattelse af friheden er den, der bryder igennem hos Luther. Vi møder den dog ikke klarest på tysk, men på engelsk grund, f. eks. hos Cromwell og Milton, i Nederland i det sidste århundrede hos de tre stormænd: Groen van Prinsterer, Abraham Kuiper og A. F. de Savorin Lohman, de tre skolepolitikere bag den radikale hollandske skolefrihedslovgivning, og i Danmark hos Grundtvig. Vil vi bestemme denne opfattelse af friheden i modsætning til tolerancen, må vi lægge hovedvægten på, at det, der skal være frihed for, ikke er det, som er fælles for parterne, men netop det, hvori de adskiller sig. Det første kan der ikke være nogen særlig grund til at søge sikerhed for, da parterne, så vidt de er enige, nok skal give sig selv frihed i det, de er fælles om. Nej, spørgsmålet er, om det fælles strækker sig så langt, som tolerancens tilhængere vil hævde, og om forskelligheden kan nedvurderes til ligegyldighed eller fordomme og dermed lades ude af betragtning. Er ikke forskelligheden og mangfoldigheden så gennemgribende i menneskers liv og indstilling, så hvis der ikke er frihed for det, hvori mennesker er virkelig forskellige, bliver friheden så ikke som i den rousseauske tolerance en ren illusion?

Tolerancen danner altså ikke grundlaget for frisindet. Hvis man kalder det menneske intolerant, der ikke kan gå med til, at det kan være hip som hap, hvad mennesker tror og tænker, kunne man langt snarere sige, at det er intolerancen, som danner og må danne grundlag for frisindet, for så vidt som vi aldeles ikke må regne med, at alle »dybest set« er enige, men må gå ud fra, at der er afgørende forskelle i menneskers syn, og ikke kræve, at de først skal udlignes, før den part, vi bekæmper, kan få del i friheden.

Der er ikke tale om at opgive at bekæmpe den, man under frihed. Hvad det gælder er for det første selv at få lov at leve på, hvad man selv tror på, og for det andet at kæmpe mod den anden part på lige vilkår. Selv over for den modstander, man åndeligt må og skal bekæmpe af al sin magt, må man overholde spillets regler og unde ham friheden til at slå igen. Ved at bekæmpe ham på denne måde anerkender man hans menneskelighed og menneskeret og indrømmer – hvor fast man end må stå på sit – sin egen svaghed og begrænsning og erkender, at man er en synder og kun igennem syndens tilsløring formår at skimte sandheden.

Et tredje kendemærke for et frihedssyn af denne art er, at det ud fra det må betragtes som bydende nødvendigt, at der drages en grænse for statens magt. Denne grænse kan ikke drages, uden at nogen sætter den, og den kan ikke fastholdes, uden at nogen forsvarer den. Et frit styre forudsætter altså et åndeligt liv i folket, da det alene er dette åndelige liv, der drager grænsen, og i det lange løb kan fastholde den. I selve sin eksistens er demokratiet altså afhængigt af, at der findes selvstændige åndelige kræfter i folket, i kirke, skole og folkeliv, der kan fastholde grænsen over for staten. Lykkedes det en snæversynet demokratisk politik at indordne disse levende, selvstændige, ofte oppositionelle kræfter under staten i en neutralt udflydende tolerance, hvor de gnidningsløst virkede som funktion af staten, ville denne politik langt fra at styrke demokratiet have skåret selve dets rod over.

IV

Når det var hos Luther, det nye syn brød igennem, kunne man have ventet, at det blev de lutherske lande, som i århundrederne efter reformationen gik i spidsen for demokrati og åndelig frihed. Men sådan gik det ikke. Der gennemførtes i de lutherske lande i Tyskland og Norden en kirkelig ensretning i de første par århundreder efter reformationen, en ensretning, som vel ikke var brutal, men ikke mindre autoritær end den middelalderlige. Det var de store åndelige modstandsbevægelser på calvinsk grund, som blev

frihedens bannerførere: hugenotterne, nederlænderne, skotterne, englænderne og de nye samfund i Amerika.

Ved første øjekast synes det helt ubegribeligt, da Calvin endnu stærkere end Luther understregede lydigheden over for den verdslige øvrighed og ikke havde gran af forståelse for åndelig frihed. Men måske har frihedstankerne alligevel en underjordisk forbindelse med hans ånd, for så vidt som der i calvinismen lå en tro på loven og en vilje til at besejre verden, en aktivitet, som var fremmed for lutherdommen, og som efter en forvandling på hoved og lemmer kunne omsættes i politiske frihedsideer. Med deres aktive holdning kunne calvinisterne i længden ikke finde sig i, som Calvin havde krævet af dem, blot at lide og tåle og lade øvrigheden skalte og valte, som bedst den ville. Det er på calvinsk grund, tanken om modstandsretten opstår, og sammen med den tanken om folkesuveræniteten. I England finder disse tanker deres klareste udformning i de radikale demokratiske ideer, som vokser frem i Cromwells hær. Men det, som gør Cromwell og independenterne til demokratiets grundlæggere, er ikke blot deres vilje til at kæmpe, men deres hævdelse af den enkelte menigheds frihed til selv at bestemme over sine anliggender. Den engelske historiker Gardiner skriver i sin bog om Cromwells plads i historien, at hvor protestantismen måtte forsvare sig, udviklede den organisk den calvinske tro, og hvor den blev truet, ikke bare udefra, men også indefra af herskeren, antog calvinismen den presbyterianske form, og det er der vist noget om.

Ejendommelig for presbyterianismen er, at den skaber en samlet kirkefront på grundlag af de enkelte menigheders sammenslutning i en omfattende kirkelig helhed, der bestemmer over hele kirken og dens enkelte menigheder. I modsætning til presbyterianismen med dens fasttømrede organisation og tilsvarende magt står independentismen, der ikke ville vide af nogen nationalsynode, men lade de enkelte menigheder ordne deres sager selv. Det er denne bevægelse, der i Cromwell finder sin største politiske fører. Hans forsøg på at skabe et demokrati mislykkes ganske vist totalt, og han ender som diktator. Men det er alligevel ham, der lægger grunden for det moderne vesterlandske demokrati ved at anerkende de mange kirkelige mindretal og gennemføre den åndelige frihed i videre udstrækning, end det nogensinde før var sket.

Det er denne historiske baggrund, der forklarer, at England ikke blot har sin egen kirkehistorie, men også sin egen skolehistorie. Mens staterne på fastlandet efter reformationen satte en ære i at bestemme over skolen, er

det ejendommeligt for den engelske skoles udvikling, at i de to hundrede år fra den engelske revolution i 1688 og til 1870 holder den engelske stat sig uden for skolens anliggender, ja, giver ikke en øre til skolen før op i det 19. århundrede. Første gang 1833, da parlamentet bevilgede 20,000 £ til det samlede engelske skolevæsen! Det, der lå bag parlamentets negative indstilling, var erfaringerne fra kirkekampene efter reformationen. De store frikirkelige kredse ville under ingen omstændigheder være med til at bevilge penge til skolen, når de fortrinsvis ville komme statskirkens, den anglikanske kirkes skoler til gode. Alle skoler var indtil 1870 private, en slags friskoler oprettede af kirkesamfundene.

Men hele den økonomiske og sociale udvikling efter den industrielle revolution gjorde det til sidst nødvendigt, at staten trådte til. I 1870 kom den lov, der gav de lokale myndigheder ret til at oprette en slags kommuneskoler, der dog nu hører under amtet. Men samtidig besluttede parlamentet at understøtte friskolerne, og i 1902 vedtoges en lov, der udvidede denne understøttelse til at udgøre 100 pct. af de private skolers drift. Bygningerne måtte de selv sørge for. Men efter den sidste krig har de kunnet få først 50 pct. i statstilskud til bygninger og vedligeholdelse, og nu er de oppe på 75 pct.

I Skotland har man fra 1872 indtil 1918 fulgt samme skolepolitik som i England, men da der var tradition for kommunal skole før 1872, og man ikke følte sig tilpas i den engelske dragt, vendte man i 1918 tilbage til en rent kommunal skole, idet de private skoler blev købt af staten, men ved en fri overenskomst, hvorved den åndelige frihed bevaredes inden for den offentlige skole. Når amtet opslår et rektor-, skoleinspektør- eller lærerembede til en katolsk skole i Skotland, meddeles det, at en ansøger af katolsk konfession vil blive foretrukket. Ordningen fungerer gnidningsløst, og både det katolske og det anglikanske mindretal er veltilfredse med den, ja, mener, at det er den frieste i verden.

Det er nu ikke min mening. Vel har mindretallene fået den konfessionelle frihed, de ønskede, men pædagogisk er deres frihed mere begrænset end efter den engelske friskoleordning og kommer navnlig til kort over for den nederlandske ordning, hvorefter en forældrekreds til ialt 125 børn i byen og 50 børn på landet har krav på, at stat og kommune bygger en skole til deres børn, når blot kredsen selv vil stille en garantisum på 15 pct. af bygningsomkostningerne. Myndighederne går ofte under det krævede minimumstal, helt ned til 20–30 elever, for at tilfredsstille forældrekredsen.

Hele driften betales som i England af staten. Den historiske baggrund er en lignende som i England. Altså langt tilbage: revolutionstidens frihedskamp. Men dertil kommer nogle særlige forudsætninger i den store skolekamp, som førtes igennem 80 år (fra ca. 1840 og til 1920), en kamp for åndelig frihed og forældreret, en kamp, som nåede til endelig sejr ved skoleloven af 1920.

V

Uden at ret mange har opdaget det, er der i tiden efter krigen sket noget skelsættende i den danske skoles historie. Det er sket ganske lempeligt, og grunden var lagt i forvejen, så der var noget at bygge på. Der er sket det, at Danmark ved loven om højskoler og ungdomsskoler af 1942 og bestemmelserne om skoler som selvejende institutioner og ved friskoleloven af 1946 og de senere revisioner er kommet næsten på linie med England og Nederland. Den danske skole har nu ligesom den engelske og den nederlandske ikke blot en dobbelt opbygning i offentlig og privat skole, men de danske friskoler får nu ca. 90 pct. til deres udgifter dækket af staten.

Lige så lidt som i England og Nederland beror denne udvikling på tilfældigheder. Den hænger sammen med det frihedssyn, som først kom til orde hos Grundtvig og i den grundtvigske kirkelige og folkelige bevægelse, og som gennem hundrede års kamp har trængt igennem og er kommet til at præge dansk kirke- og skolepolitik. Grundtvigs kamp for åndelig frihed var fra første færd en kamp mod tolerancen og blev med tiden mere og mere afgjort en kamp for mindretalsret i kirke og skole. Kampen er ført i første linie af den grundtvigske kirkelige og folkelige bevægelse, men der er sket det samme i Danmark som i England og Nederland, at frihedssynet er trængt langt videre ud i folket, end den bevægelse spændte, der bar det frem.

Den frihed, der er vundet i Danmark, som i England og Nederland, er ikke vundet i kraft af rent politiske faktorer, men i kraft af noget uden for politikken, et åndeligt liv, som ved at sikre sig frihed satte den grænse over for statsmagten, som er et folkestyres livsbetingelse. Men det vil være en fejltagelse at tro, at denne grænse ligger fast. I kraft af inertiens lov kan en politisk tradition fortsætte et stykke tid, efter at de åndelige kræfter, der skabte den, er hørt op. Men i det lange løb vil grænsen ikke kunne holdes, uden at det åndelige liv i folket er stærkt nok til stadig pány at markere den.

Willy-August Linnemann

Vi har tidligere på dette sted anmeldt Linnemanns »Bogen om det skjulte ansigt« (FoB 9. årg. s. 94). I anledning af »Døden må have en årsag« bringer vi følgende redegørelse over hans hidtidige forfatterskab.

Willy-August Linnemann er født i krigsudbruddets år 1914 som søn af teglbrænder August Linnemann i Harreslevmark. Inden han kom i dansk skole, måtte han igennem den dengang obligatoriske fireårige skolegang i den tyske kommuneskole; han tog derefter præliminæreksamen fra Duborg-Skolen i 1931 og har – efter at have taget studentereksamen i Tarm og efter et ophold på Askov højskole – beskæftiget sig med kulturhistoriske studier i Danmark, Tyskland, Holland, Frankrig, Spanien, Marokko, Østrig, Jugoslavien og Grækenland. Foruden den nedenfor omtalte produktion, der er udkommet i bogform, foreligger der fra hans hånd hørespil, digte, noveller og en lang række kronikker. En del af disse kronikker er samlet i bogen *Syd for Pyrenæerne* (1953), der i 52 kapitler skildrer indtryk fra et fireårs ophold i Spanien.

Hele Linnemanns produktion bærer præg af hans slesvigske oprindelse, men det er rigtignok på meget forskellig måde, dette ytrer sig. Når vi ser bort fra den kraftige slesvigske lokalkolorit, der næsten alle vegne forefindes, er det især bemærkelsesværdigt, at Linnemann i sin debutbog, romanen *Sangen om de lyse nætter* (1939), og i romanen *Natten før freden* (1945) forholder sig overordentlig stærkt som dansksindet slesviger over for Tyskland, henholdsvis over for nazis-

men. Det samme gælder om skuespillet *Slesvig* (1946), et skarpt indlæg mod tyskeri og prøjseri. I romanen *Mit land lå i mørke* (1949) underkaster han nydanskernes motiver en indgående granskning. Først i Linnemanns to sidste og sammenhængende bøger: *Bogen om det skjulte ansigt*, der med undertitlen *Europafortællinger* udkom 1958, og *Døden må have en årsag* (1959), der udgør anden del af europafortællingerne, kommer det slesvigske frem som en blidt duvende undergrund, så at landet og dets beboere, uden at det så meget som nævnes, hvor vi befinder os henne, og uden at der tales om dansk eller tysk, bliver besnærende allesteds nærværende. Det er sikkert netop derfor, at disse to bøger virker så meget des stærkere; først i dem tør det siges, at Linnemann har evnet at give det specielt slesvigske almengyldigt udtryk, så at fortællingerne hæver sig ud over hjemstavnslitteraturen til virkelig litterær rang. De kan læses hvor som helst og af hvem som helst, men med en hemmelighed mere for dem, som hører vor hjemstavn til.

Dette kan næppe siges at være tilfældet med hans produktion indtil året 1949. Ikke at Linnemann skulle have dårlige intentioner. Langt fra; han har snarest for gode og for mange. Men bortset fra den vist nok hist og her lidt usikre sprogbehandling og det mere usikre eller eksperimenterende greb på kompositionen, som er naturligt for en begynder, slæber Linnemann indtil 1949 på en så tung og kunstnerisk så farlig nordisk-folkelig ideologi – måske en arv fra Askov-opholdet – at det føles som en befrielse, da skyklapperne falder og en meget mere elementær og livsnær digter stikker sit hoved frem.

Sangen om de lyse nætter er i det ydre en fortælling – forøvrigt en spændende fortælling – om et sønderjydsk ægteskab, der indgås kort før den første verdenskrig, og hvis udvikling og modning vi følger til kort efter nazisternes magtovertagelse. Handlingens miljø er hovedsagelig flensborgsk eller rettere Harreslevmarksk, men dog med stærke islæt fra et nordslesvigsk bondemiljø. Bodil, den kvindelige part i dette ægteskab, er en meget dansk, nordslesvigsk gårdmandsdatter, mens Iver, hendes mand, stammer fra en »blakket« flensborgsk familie. Det unge par bosætter sig i Harreslevmark. Iver er ingeniør ved værftet; krigen og den efterfølgende depression er hårde prøvelsestider, men de to holder ud – selv om de til tider er som fremmede for hinanden – og finder til slut et beskedent og udsat, men livsnært ståsted i et fælles arbejde for det forkuede danske mindretal i Sydslesvig; den tungsindige belysning over dette antydes i bogens titel, som er taget fra verslinien »Snart er de lyse nætters tid forbi, og mørket stiger bag de dybe vande«; man erindrer, at bogen udkom i krigsudbruddets år 1939.

Men bogen er meget mere end en ferm skildring af et ægteskabs udvikling. Der findes for det første en række miljøskildringer, der især når de vedrører småkårshjem i Harreslevmark, er tegnet med en bemærkelsesværdig skarphed, og som er af betydelig social interesse, mens det nordslesvigske miljø forekommer mig at være fremstillet for klichéagtigt, for meget »wie es sein sollte, nicht wie es eigentlich gewesen«. Men disse skildringer er heller ikke det centrale, skønt de måske

nok i litterær henseende er det mest værdifulde ved bogen. Vi vil langt snarere hæfte os ved Linnemanns belysning af de forskellige former for nationalfølelse.

Der er for det første *hendes* udgangspunkt, den før verdenskriglige nordslesvigske bondedanskhed, stovt og stolt, med udpræget foragt for de invaderede prøjsere og de få overløbere iblandt den hjemmehørende befolkning. »Er I ikke lidt slappe i det«, spørger Bodils far sin vordende svigersøn, som må indrømme, at man i Flensborg og omegn er mere »æstetisk« anlagt og derfor tåler mindre. Svigerfaderen foreslår ham at få dette ændret og mener, at en forandring kan ske, når de byprægede mellemslesvigere »holder op med at stræbe efter lykken«. Den ret spekulative svigersøn in spe mener, at lykken kun er et andet navn for Gud, som man indførte, da ordet Gud begyndte at smage af overtro, men han får af sin svigerfar den betegnende replik: »Akkurat det er det, som I, der vil være klogere end jeres kloge hoder, render rundt og tror. Men jeg skal sige dig, lykken kan du have med dig, hvordan du end er; selv den største sjover kan have lykken med sig. Gud derimod kun, når du lever rigtigt; du skal fremme det gode i dig og holde det onde nede, hvis du vil have Gud med dig. Det giver en forskel. – Så nu kan du vist nok forstå, hvorfor I er blevet, som I er. Når I bygger på lykken, bliver I æstetikere, eller hvad du nu vil kalde det, og skal absolut altid rende rundt i jeres søndagstøj, og så kan I ikke tåle alt det, der er gået hen over jer.« Her bøjer den urbaniserede Iver af, forståeligt nok ilde berørt over en så pågående direkthed, men vi har dog allerede fået syn for, at den nordslesvigske danskhed i Linnemanns bog ikke har sit tyngdepunkt i antagonismen til den tyske modstander, men i et etisk grundlag, der er forankret i Gud.

Hvordan forholder det sig så med den æstetiske Iver Iversens danskhed? For at forstå dens oprindelige natur er det nødvendigt at opsøge den i sit udspring, i hans hjem. Hans mor, som stammer fra en adelig rigstysk familie, er tegnet med en noget uvirkelig streg; hun er æterisk æstetisk, tilbageholdende, fornem; først Versailles oprører hende på Tysklands vegne, mest dog fordi traktaten udtrykker »en asiatisk tro på, at man kan knægte et stort folk«. – Hans far er mere virkelig skildret, ved sin lægegerning også mere livsnær; han er bekendende agnostiker, kosmopolit af en ejendommelig støbning. Hans stilling til Slesvigs problemer belyses ved følgende udtryk hentede fra nogle optegnelser, han foregives at have skrevet som ganske ung mand: »Vi stræber mod verdensborgerskabet, thi kun den, der når frem til verdens ende, verdensborgeren, vil kunne nå over i de egne, vi endnu ikke fatter. Derfor vil vi være vor hjemstavn tro, thi kun den, der har forbindelse med sit udspring, den, der lader sig nære og derfor kan nære, har kraft til at nå frem. Kilden nærer havet. Den, der vil fornægte sin hjemstavn, vil fornægte sit udspring, vil stille sig uden for livet; thi loven for alt levende er denne: kilden nærer havet, havet kilden. – Men den, der vil blive stående i sine forudsætninger, skal forsumpe. Sumpe opstår af vand, der bliver stående i udspringet. Kun den, der stræber mod verdensborgerskabet, skal ifølge loven for alt levende blive hjemstavnen tro.«

En så harmonisk, åndsbåren kosmopolitisme er ikke enhvers sag og kan vel som af Linnemann antydet i et grænseland kun gennemføres i stærk isolation. Det kan

da heller ikke undre, at de to sønner Peter og Iver »skejer ud«. Iver har en mærkværdig redegørelse for dette forhold. Han konstaterer, at »alle vi fordrømte«, hvortil han regner både sin bror og sig selv, »længes trods alt, eller måske snarere på trods af alt, efter levende liv, bort fra det konstruerte. Men et liv levet på godt og ondt, befriet for lykken med samt dens billige moral.« Gud derimod kan han ikke anerkende; »et liv levet på godt og ondt, der er betinget af belønning og straf, er os imod, og dermed er alting sagt. – Det er måske sådan, at vi blev de fordrømte på trods af vor arv. Men heller ikke vi kan nøjes med at drømme. Mine forældre har kunnet og kan stadig leve på, at sandheden danner grundlaget for enhver overbevisning, og at ethvert menneske bebygger den efter sin natur; derfor er de verdensborgere. Også Peter, min bror, og jeg kan leve på det, men ikke på det alene. Min bror må tillige være tysker, jeg dansker; thi er min længsel efter Slesvig andet end et ønske om at slippe fra min fantasi?«

Denne redegørelse udtømmer ganske vist ikke Iver Iversens danskhed, og da slet ikke den udvikling, den undergår i bogens videre forløb, men den blotlægger dog noget af denne danskheds interessante grundmønster: den ældre generations højtdrevne, individualistiske persondyrkelse, der netop på grund af sin individualistiske karakter muliggjorde en national indifferens, formår ikke at udfylde de yngre, der i de sig udviklende massesamfund har en bred berøringsflade med de dem omgivende sociale og menneskelige problemer, med det levende liv. Tomrummet fyldes af drøm efter et mere omfattende samliv, drømmen er Tyskland for den ene, Danmark for den anden – og romanen behandler da videre, hvordan Tyskland for Peter bliver til nazisme, som er masseledelse og masseudnyttelse sat i system, og det danske for Iver konkret handling for de svage i samfundet, da han og Bodil efterhånden har fundet sig selv.

I *Natten før freden* er problemstillingen tysk-dansk for så vidt skarpere, hvad der jo heller ikke er videre forunderligt, eftersom bogen udkom nogle få uger efter krigens slutning, endnu under indtryk af den besættelse, der havde skabt så stor en bitterhed i Danmark. Ligesom debutromanen er bogen spændende fortalt, vel nok lidt for spændende, og den har skildringer fra grænselandsmiljøet, der er betagende ved deres præcise sansning og oplevethed; rent ud bedårende er en del børnescener, der til fulde godtgør Linnemanns store, artistiske evner.

Iøvrigt knytter bogen sig til den foregående ved at være en art fortsættelse i en endnu yngre generation; den lille Musbækdreng, Hans Paulsen, som er bogens hovedperson, er født nogle år før genforeningen, og den første af hans oplevelser, vi præsenteres for, er hans forundring over, da han med sine brødre er løbet til den nylig dragne grænse, slet ikke at kunne få øje på den dybe og uoverstigelige revne, de voksne har talt om, men blot ser nogle gendarmer og en stor gul hund, der spærrer vejen videre nord på for dem. Ligesom Linnemann er drengen senere de obligatoriske fire år på den tyske kommuneskole, tager præliminæreksamen fra Duborg-Skolen, studentereksamen i Danmark, og efter en studietid i København søger han dansk indfødsret. Han ansættes i dansk statstjeneste, deltager i modstandsbevægelsens arbejde, anholdes, tortureres og løslades som blind, efter at han

i et øjebliks sammenbrud har ønsket at dø. Som blind drager han derefter illegalt over grænsen, vandrer om som prædikant af et Nordens og menneskelighedens budskab i Sydslesvig, indtil han indkredses af Gestapo og SS, sammen med hvilke han sprænger sig i luften. Hans enke skyder kort efter sin mands plageånd på Dagmarhus, dræbes selv af tililende politisoldater, mens det af Hans Paulsen forkyndte budskab spirer i den jævne sydslesvigske befolkning.

Bogen er tung af bebrejdelse mod Danmarks selvopgivende politik i trediverne, og den er på den anden side skrevet ud fra et så lysende håb på den fremtidige udvikling i Danmark, at man bestandig er nødt til at holde sig tilblivelsens baggrund for øje for ikke at være uretfærdig i sin bedømmelse. Hvad der nu kan virke for højtspændt og lidenskabeligt, kan jo godt have været et forholdsvis neddæmpet udtryk i en ellers oprørt tid.

Hovedproblemet i bogen er kampen mellem Hans Paulsen og hr. Kielau, som først er drengens tyske lærer i Harreslevmark kommuneskole og senere frihedskæmperens modpart som SS-brigadefører i Danmark. Stærkt forenklet og dermed uretfærdigt over for romanens mangtfacetterede skildring, der lader ane, at den tvungne tyske skolegang har sat ar i Linnemanns sind, kan man udtrykke forskellen mellem den påvirkning, drengen møder i tysk og i dansk skole ved at gengive, hvad Hans Paulsen fik lært om myretuer de to steder: »Ved myretuerne forklarede hr. Kielau: »Når en fjende truer tuen, da angriber myrerne ham øjeblikkelig og helmer ikke, før han er dræbt eller slået på flugt. Myrerne ved nemlig, at de alligevel ville blive tilintetgjort, hvis tuen blev lagt øde; men at tuen vil leve videre, selv om de selv skulle dø, blot de kommer fjenden til livs. Se rigtigt på tuen! Det er kun, fordi myrerne er så pågående og uden angst for at dø, at de kan værge sig mod en langt større og kraftigere fjende. Vi kan lære meget af dem. Se, hvor myrerne er små, men tuen alligevel stor og kunstfærdig. Det skyldes, at de er utrættelige og har organiseret arbejdet rigtigt, og at de holder ubrydeligt sammen«.« I det andet tilfælde overværer vi en time danmarkshistorie i Duborg-Skolen; læreren fortæller om andelssagen og arbejderbevægelsen »og forklarede, hvordan disse bevægelser havde hævet underklassen op til en stand af frie og selvbevidste borgere, der deltog i landets styre på lige fod med de bedste.« »Man skal altså holde sammen ligesom myrerne?« spurgte Hans Paulsen. – »Ikke helt. Myrerne holder sammen af drift og frygt, og myretuens eneste formål er organisationen. Den danske andelssag og arbejderbevægelse derimod er baseret på frivilligt samarbejde, og målet er jo gode åndelige og sociale kår for alle.« – »Man skal altså også holde af hinanden?« – »Det kan man godt sige.« –

Vi møder her det samme som i forholdet mellem Peter og Iver Iversen; men mens de to brødre blot levede sig længere og længere fra hinanden, medfører krigen, at Paulsens og Kielau's anskuelser må tørne sammen i et brutalt opgør, der kun levner én af dem mulighed for at overleve. I Gestapos torturkælder finder sammenstødet sted, og det tør antydes, at Kielau nu har fået andre og frygteligere opdragelsesmidler i hænde end der stod til hans rådighed, da han ved igen og igen at tale til den danske dreng om den kommende europæiske nyordning søgte at suggerere ham til sin tro. I en af de rystende torturscener udbryder den forpinte

Hans Paulsen: »Jo, De har tabt allerede, hr. Kielau. Kan De huske, hvad De lærte os, den gang De endnu var lærer i kommuneskolen på Harreslevsmark? De talte om Tysklands blødende grænser og om den store uretfærdighed, der var overgået Deres land. Men De og Deres fæller har ikke formået at skabe et stort Tyskland, nok et Grossdeutschland, men det er svagere end nogen magt nogensinde har været. Alle jeres idéer er endt i sadisme, og alle jeres planer har kun kunnet bryde ned og ikke bygge op. Og hvor mægtige I end er blevet, har I ikke formået at skaffe jer venner, nok lakajer og slaver, men ikke en eneste ærlig forbundsfælle. I står alene, helt alene, med jeres grusomhed, uden venner og uden støtte fra historiens Tyskland, thi det har I ødelagt. Tyskland var nemlig ikke et mål for jer, men kun et middel til at udløse jeres magtbegær. I har begået store ugerninger mod andre, men den største forbrydelse har I dog begået mod jeres eget land.«

Og i et andet replikskifte stilles de to opfattelser endnu hårdere over for hinanden. »Gud er død«, råbte Kielau bydende. »Har De ikke fået lært det endnu!« – »Nej, Gud er ikke død! Det er kun hos de onde og golde, at Gud ikke længere har sin gang. Men overalt hvor livet gror, der er også Gud! Overalt hvor menneskene arbejder og bygger op og skaber nye værker, der er også Gud! Overalt hvor menneskene arbejder for hinanden, der er også Gud!« – ... »Vås«, vrissede SS-brigadeføhrer Kielau foragteligt. »Hvad skulle folk med en ny tro? Folk vil have et levebrød og udsigten til en aldersrente. Tro kan de få for billige penge i radioen, biografen og aviserne; den behøver de ikke mere at kæmpe for. De glemmer, at vi er i det tyvende århundrede og lever i en industrialiseret verden, og at det eneste folk vil slås for nu, er et arbejdskort og et nummer i geleddet!« –

Det fremgår med al tydelighed af det anførte, at Linnemann ikke nøjes med en overfladisk opfattelse af forholdet dansk–tysk; han graver ned til det religiøse grundlag og stiller sine læsere over for et skånselsløst valg mellem et gudløst massesamfund og et religiøst betinget folkefællesskab; men det må selvfølgelig erindres, at tiden opfordrede, ja tvang til så absolutte tilkendegivelser.

Et lille skuespil *Slesvig* i fire akter er det næste af Linnemanns arbejder; handlingen foregår i det sydligste Slesvig sommeren og efteråret 1945 og skildrer nogle af de problemer, de hjemvendende soldater kommer ud for i den af flygtninge overfyldte landsdel. I forfatterskabet virker det som et fremmedlegeme; som var det fremkaldt af ønsket om også at tage stilling til de begivenheder, der i denne tid rørte på sig i Sydslesvig. Stykket virker, som om det ikke var bygget på selvoplevelse. Miljøet, et gammelt teglbrænderi og de dertil knyttede skikkelser, er ægte nok, men hele den øvrige atmosfære konstrueret og kunstig. – Et alvorligt forsøg på at afdække nydanskhedens motiver foreligger derimod i *Mit land lå i mørke*, en i forhold til de to første romaner afdæmpet bog, som på en gang er forvirrende og befriende, velsagtens fordi den er skrevet med et så underfundigt lune, at man stundom ikke rigtig ved, hvor man har forfatteren henne.

Fortælleren er lægen Godewind af gammel fornem flensborgslægt; på basis af sine slægtstraditioner – familien driver rederi – føler han sig ret hævet over de nationale anfægtelser, som hans barndomsvenner og en sødmefuld, ypperlig karak-

teriseret barndomsveninde geråder ud i efter den sidste krigs afslutning. Handlingen foregår i Flensborg, og bogen rummer så fortrinlige miljøskildringer, at flensborgere af begge nationale observanser alene af den grund bør kende bogen.

Kompositionen er, hvad man kunne kalde »kamagtig«. Vi oplever det hele som en beretning af Godewind, der ustandselig fra de nutidige begivenheder søger tilbage til sine venners og sin egen barndom og ungdom. Selv om man måske kunne have undværet et så overdramatisk element som en østprøjsisk tyvebandes overfald på en vens bondegård og nogle passager, hvor Godewind citerer Linnemann, så er bogen ved sin barokke frodighed i fantasien og det livsnære persongalleri en sådan perle, at man får tilgive forfatteren dens alt for aktuelle problemstilling.

Hvad er det så, der fører bogens personer til danskheden, disse »slesvigere, som to kulturer sloges om, et grænsefolk med alle dets kræmmeragtige og beregnende træk, men også med dets uafrystelige smerte, dets visdom og dets længsel efter fred«? Det er umuligt at gengive bogens dybtgravende og følsomme redegørelser i nogle få sætninger. I hvert fald kan der kun blive tale om antydninger. Godewind havde engang under krigen en oplevelse en nat ude på Atlanterhavet, da han ligger vågen og lytter til vandet på den anden side skibsvæggen. En oplevelse af skræmmende ensomhed. Den kommer igen, da han i en skumringstime efter krigen sidder over for en af sine afdøde venners fader; denne »ven« bør sættes i anførselstegn, han var rigtignok et led i Godewinds barndom, men et brutalt og gement led, hadet og foragtet af den fine Godewind. Denne mand nåede højt på nazismens rangstige, Godewind selv har modarbejdet denne, og nu sidder den afdøde vens fader foran ham og siger: »De var jo Rudolfs bedste ven.« Fortælleren fortsætter: »Den gamles betroelse fik mig til at fryse om hjertet. Når jeg har været den bedste, hvordan har så de andre været? Jeg følte kun skyld, en voksende medskyld i hans tragiske skæbne.« Og han får »det igen som den nat på Atlanterhavet. Bag ruden færdedes menneskene som fiskene i vandet. Jeg vidste ikke, hvorfra de kom, og hvorhen de gik, og hvad der i det hele taget var deres hensigt. På preussisk facon kunne jeg lade en dybvandsbombe rulle derud, og en del af dem ville da stige til overfladen med bugen i vejret. Men noget venskab opnåede jeg alligevel ikke . . .«

Det er denne fornemmelse af tomhed og frost, der omsider får også Godewind til at slutte sig til danskheden, hvor der er fællesskab uden massepsykose, menneskelig varme og jordnærhed. Måske er det klarere i den kvindelige hovedpersons version. Inger-Margrethe sagde: »Når jeg tænker på Tyskland, da er jeg altid i Kølnerdomen, selv om jeg aldrig har været ved Rhinen. I hvert kapel musiceres der, og de er der alle, Händel, Schubert, Brahms og hvem jeg ellers kan nævne. Og selv om de alle improviserer efter deres natur, følger de alligevel orglet og Johann Sebastian og besynger livet. – Og jeg ser dem gå under de høje hvælvinger, Goethe, Heine, Luther, Dürer, Storm og tusind andre. Enhver går med sin mening, og dog taler de sammen i fordragelighed. – Til det har man sagt mig, at sådan har det ganske rigtigt været engang, men sådan var det for længst ikke mere. Og spottende har man spurgt mig: »Kennst du das Land, wo die Ruinen blüh'n?« – Men jeg tror ikke disse spottere. Tværtimod tror jeg, at det tyske menneske vil

rejse sig af sin fornedrelse og igen berige verden. Også trediveårskrigen lagde Tyskland øde, og dog blomstrede det op på ny. Jeg tror, det vil ske igen nu.« – Og inderligt fortsatte Inger-Margrethe: »Når jeg tænker på Danmark, ser jeg svalerne flyve højt. Og jeg ser en kornmark og en mand, der går og høster rugen i fred med sig selv og i fred med verden. Og usvigelig sikkert ved jeg, at til denne mand kan jeg gå på enhver tid af døgnet og betro mig, og altid vil han tage imod mig og lytte til selv mine tungeste tanker, og selv den sværeste sorg vil han hjælpe mig med at bære. – Og da jeg så skulle vælge, som den eneste af os, der virkelig har kunnet vælge, ja da måtte jeg give afkald på verden af i går og verden af i morgen, og jeg måtte gå til denne mand, fordi kun han var menneskelig nok til at vise mig forståelse og bringe mig trøst.«

Der vil sikkert kunne findes dem, der affejende vil karakterisere denne form for argumentation som udflugter og føleri. Men på den måde spærrer de adgangen for sig selv til at kunne forstå, hvad der i mange slesvigske landsmænd rørte på sig i hine ejendommelige efterkrigsår, da så meget kom i skred. Selvfølgelig er kun de færreste i stand til at give deres omvendelse litterært eller logisk forståeligt udtryk, men denne manglende udtryksevne siger intet om omvendelsens dybe oplevethed. Af egen erfaring kan jeg bevidne, at Linnemann ikke griber fejl. For mange nydanske skete der i årene efter den tyske kapitulation noget lignende. Denne bog er derfor ikke det ringeste hjælpemiddel til at trænge ind i problemerne om den så omstridte nydanskheds opståen.

Ved omtalen af den hidtidige del af Linnemanns produktion har jeg lagt vægt på at fremhæve den rolle det dansk–tyske modsætningsforhold i grænselandet spiller i de enkelte bøger. Derved er meget andet kommet til kort, men forhåbentlig har man dog fået det indtryk, at også religiøse problemstillinger indtager en betydelig plads i den første del af produktionen. Ligesom Johannes Tiedje synes Linnemann ikke at stå fremmed over for den tanke: »dass die Religion die letzte Wurzel der unüberbrückbaren Gegensätze in der Nordmark heisst.«

I hans to sidste bøger er den tilgrundliggende problemstilling helt overvejende religiøs. I kompositionen fremtræder de som to samlinger af fortællinger, som tre halvvoksne børn under den sidste verdenskrig lytter til i en bunker, »et sted i det nordlige Europa«. For en flensborger er det ikke svært øjeblikkelig at genkende stedet og de mange lokaliteter, der omtales; dette har dog mindre betydning for fortællingernes litterære værdi.

Fortællinger, ja, måske er bekendelser eller afsløringer mere rammende betegnelser. Mens bunkeren ryster af luftværnskytsets buldren, og alle har fuld bevidsthed om, at en fuldtræffer vil kunne udslette dem, giver en række voksne i deres skildringer i bogens første del et rids af deres samtid, d. v. s. tiden omkring de to verdenskrige. Skildringerne passer til hinanden som brikker i et spændende puslespil, så vi til sidst får et mosaikagtigt, overraskende billede af alle de nævnte skæbners sammenhæng, »vi griber ind i vore medmenneskers skæbne, hvor vi end går, og hvad vi end gør«. Anden del fortælles af en enkelt mand, og her knyttes skildringen til en kro ved hærvejen, »Den bestøvlede kat«, der siden det 17. årh. har

været i fortællerens slægts eje. Generation efter generation drages frem med fin kulturhistorisk forståelse; vi følger slægten og dens samtid tilbage, til vi når til slægtens grundlægger, en ustyrlig renæssanceskikkelse. Motiveringen for denne afsløringsproces er bunkertilhørernes forsøg på at afdække årsagerne til et grufuldt søskendemord, som et af slægtens sidste skud har begået.

Med rette har disse sidste bøger vakt meget stor opmærksomhed, og fra næsten alle sider er det blevet fremhævet, at Linnemann med dem har nået en fast position som en af de mest betydende, nulevende danske forfattere. I denne forbindelse er vel hans store talent som fortæller hans mest iøjnefaldende fortrin; han er mester i at ryste saftige og sarte, spændende og åndfulde historier ud af ærmet, og disse sidste fortællingers mosaikagtige karakter byder på de mest overraskende effekter, når en omhyggelig anbragt, sent virkende pointe pludselig lader nyt lys falde over en fremstilling, som man lige var ved at opfatte på en helt anden måde. En anden side af hans kunstneriske evne er den ejendommelige skarphed, hvormed han kan gengive en iagttagelse eller udforme en erfaring i en ordsprogagtig knap stil. Men for hans position er det heller ikke uden betydning, at han har noget på hjerte, noget, han vil bringe videre, og at han i sine sidste værker evner at gøre det på en så indirekte måde, at hans intentioner ikke griber forstyrrende ind i hans personers og deres omgivelsers eget liv i bøgerne. Er det sydlige landes klarere sol, der har lært Linnemann denne objektivitet? I hvert fald er hans bog om Spanien et væsentligt trin for den overraskende modning, Linnemanns fremstillingsevne har gennemgået.

Man må ved læsningen af disse djærve og farverige fortællinger ikke falde for den fristelse at betragte rammefortællingen som en blot og bar konstruktion uden dybere formål. Tværtimod findes her nøglen til forståelsen af skildringerne, der er så blændende dygtigt gjorte og fortalt i et så særpræget og anskueligt sprog, at man også uden al problematik tager dem til hjerte. Linnemann er digter, intet ringere end benådet digter i disse skildringer.

Det centrale i rammeskildringen er det spørgsmål, der opkastes straks den første nat i den rystende bunker: »Mon Gud vil være os nådig i nat?« – »Det ved kun Gud«, svarede pastor Dreyer træt. »Sig De hellere sandheden, præst«, udbrød da krigsinvaliden, kriminaloverbetjent Hermann Nagelstoz. »Svar De blot rent ud, at Gud er ligeglad!« Fortælleren fortsætter: »Jeg var selv dengang dreng endnu, men allerede så halvvoksen, at jeg kunne fatte rækkevidden af det frygtelige spørgsmål, der efter krigsinvalidens udråb forblev i bunkeren som en korporlig pine. Der opstod en sådan tavshed, at enhver af os kunne høre, at alle sad og tænkte, mens vi ventede på sirenernes afvarsling: Er Gud ligeglad med os, eller er Gud os nådig?« Når det tilmed gentagne gange i begge bøger hedder »Alt, hvad der blev fortalt, fik relation til det evige spørgsmål«, er det ganske åbenbart, hvordan fortællingerne skal opfattes.

Det skjulte ansigt i bogens titel er Guds ansigt. I et fortvivlet udbrud bekender den førnævnte præst: »Jeg tror lige så lidt på Gud som I . . . Men selv om jeg ikke kan tro, ved jeg alligevel, at Gud er til! Gud eksisterer! Kan I forstå det eller ikke? Prøv i hvert fald at begribe: Et barn, der er født, efter at faderen er draget i krig,

har jo alligevel en far, selv om barnet måske aldrig får sin far at se! På lignende måde ved jeg, at jeg har Gud Fader i himlen! – Men hvad hjælper mig denne viden, når Gud har forladt mig, og jeg ikke kan se Hans ansigt!«

Døden må have en årsag borer endnu dybere i problemet. Motivet, det forfærdende mord, kromanden Simon Jensen begik mod sin søster, er en moderne behandling af Kains brodermord. Kromanden har på afgørende punkter i sit liv svigtet, fordi han i dybeste forstand ikke var troende, og da fortælleren optrævler morderens slægtshistorie led for led, siges det direkte, at der har hvilet en forbandelse over slægten, fordi den har hyldet den tro, at et menneske kan alt, hvad det foresætter sig. Fordi den ikke har kunnet »tænde et lys, så folk kan se Hans ansigt«, derfor har den ikke haft et mål højere end sig selv, et mål så højt, at de aldrig kunne nå det, men altid kunnet stræbe derimod, for i så fald havde deres virke fortsat haft berettigelse. I virkningsfuld kontrast hertil lader digteren et andet slægtsmedlem udbryde: »Jeg har måttet sande for silde, at vi Jensener altid har sat os livsmålet for lavt. Vi har alene tragtet efter et hyggeliv i læ for blæsten; et velfærdsliv i hyggeland har været vort livsmål«. – Et udbrud, der vækker til eftertanke, når man erindrer, at Linnemann har givet første del af bogen den tilsyneladende umotiverede undertitel Europafortællinger.

Linnemanns to sidste bøger er ikke knugende og håbløse, tværtimod. Ikke blot de unge tilhørere i bunkeren, men også læseren vil i betragtning af fortællingernes blomstrende til dels djærve frodighed, fint afbalancerede spænding og den ustyrlige humor, der gennemsyrer værket mere og mere blive fyldt af den kildrende fornemmelse, »at vi trods krigen alligevel ville forblive midt i det hele, ja oven i købet ville få en forbavsende fremtid!«

Dette sidste tør uden videre også siges om Linnemann, der allerede nu har nået, hvad han lader en af sine personer foresætte sig: at gøre sit til at øge byens ry.

Linnemanns forfatterskab er trods forskellen i udtryksmåden en helhed. Hans budskab er en uafladelig kamp mod det moderne gudløse samfund, der forfladiget af lykkemoral ikke evner at gerere sig menneskeligt. Mens han i sine første bøger placerer handlingen og modsætningen i det slesvigske grænseland med dets dansk–tyske spænding, er dette grænseland i hans sidste bøger blevet til det ler, hvoraf han former de skikkelser, der tolker Europas grundproblem. Linnemann mener, at mennesket ikke kan alt, hvad det foresætter sig. Hvis et menneske tvivler på Guds eksistens, må det uvægerligt tvivle også på sin egen. Mord, eller uden symbolsprog: krig, er det gudløse samfunds konsekvens.

Formår hans værk da at føre mennesker til besindelse? Han gør i hvert fald – med humor og sans for Guds skaberværk – sit til, at vi ikke glemmer vor bestemmelse.

Charlottenlund, december 1959.

Lorenz Rerup.

H. C. Andersen på tysk

Kai H. Thiele: Empfindsame Reise. Die Fahrt des Dichters Hans Christian Andersen zur königlichen Sommerresidenz in Wyk auf Föhr im Sommer 1844. Paul H. Hagerup. Kopenhagen 1959. 40 sider. (Udkommet på dansk i 1958 under titlen: En følsom rejsende).

Stilen er en liden smule stiv, ligesom striberne i biedermeiertidens tapeter og møbelbetræk, og dog elskværdig og angenem som selve hin idylliske helstats-epoke, da »das erwachende Nationalgefühl, jenes zweifelhafte Erbe der napoleonischen Kriege, die kleinbürgerliche Gemütlichkeit in den westschleswigschen Städten und Dörfern noch nicht sonderlich zu beunruhigen vermocht hatte«.

Emnet er ikke mindre udsøgt og antikveret: en følsom rejsende, en digtersjæl, hvis mange omstændelige komplekser endnu ikke er bortelimineret af en psykiater, men forvandler virkeligheden omkring ham til en skala af nuancerede stemningsindtryk.

Denne omgivende virkelighed er en del af Sydslesvig: det regnvåde Flensborg – Dagebøl (»das erbärmlichste Loch auf der Erde«) – Vyk på Før. H. C. Andersens iagttagelser på sin årle køretur ad vort hjemlands plørede veje fremkalder ret dets genuine atmosfære: »Menschen zeigten sich in der Frühe. Sie sprachen schlechtes Deutsch« og to sætninger længere fremme: »Nun hörte er die Leute dänisch sprechen. »Ja, das können wir alle hier«, bedeutete man ihm, »aber im nächsten Dorf, da fängt das Friesische an«.« Det mellemliggende århundrede har dog medført små differencer: Vyk, vor tids solide familiebadested, var dengang Christian VIII's mondæne sommerresidens. I det anselige, om end stråtækte »Kongelige Palais« samledes ligesom hos udlandets fyrster et glansfuldt assemblé af medfødte eller selverhvervede navne. Til de sidste hørte vaskekonens søn fra Odense, som var kongens gæst gennem en festlig sommeruges lukulliske og galante, om ej dramatiske adspredelser.

Det hele er gennemslynget af de indtryk, naturen og befolkningen udøver på digterens sind, og som denne sidenhen frugtbargjorde i sin roman »De to baronesser«. Skildringen deraf har, som Topsøe-Jensen udtrykker det i forordet, »einen eigenen herzlichen Ton, weil es von einem Sohn der Insel geschrieben ist, bei dem die Liebe zur Heimat sich vereint mit der Pietät für jene Zeit, als der Danebrog über der Wyker Schiffsbrücke wehte«. Nogle morsomme illustrationer sætter prikken over i'et på denne både sarte og belevne lille bog, som hermed være lagt alle litterære og Sydslesvig-liebhavere på hjerte.

Karin Johannsen.

H. C. Andersen: Märchen und Erzählungen. Hrsg. von Svend Larsen. Völlig neu aus dem dänischen Urtext übertragen von Prof. Werner Wolf. Illustriert von Vilhelm Pedersen. (Weltausgabe Bd. 1). Verlag Flensted, Odense 1958.

Es darf als Verdienst des Verlages Flensted in Odense gelten, dass er die durch Svend Larsen besorgte grosse Neuausgabe von H. C. Andersens Märchen und Erzählungen durch eine völlig neue Über-

tragung des Urtextes in das Deutsche ergänzt, welche Werner Wolf als einem wohl wie Wenige in der dänischen und der deutschen Sprache zugleich Beheimateten anvertraut wurde.

Von dieser deutschen Ausgabe liegt seit 1958 ein Band in gefälligem Kleinoktav, geschmückt mit den schönen Illustrationen Vilhelm Pedersens vor.

Kaum ein Zeugnis dänischen Geistes hat so über die Grenzen Dänemarks hinaus in die Breite gewirkt wie H. C. Andersens »Eventyr og historier«; keines ist gerade auch in Deutschland so bekannt wie dieses. Wo überhaupt noch Märchen gelesen werden, sind es neben den Volksmärchen, welche die Gebrüder Grimm sammelten, diese Dichtungen.

Andersen hat mit den Märchendichtern der deutschen Romantik gemeinsam, dass er das Gewebe märchenhafter Bilder aus Fäden wirkt, die der reflektierende, der skeptisch reflektierende Intellekt spinnt. Und doch unterscheidet ihn von jenen Wesentliches: seine Welt ist heil, trotz der Wehmut, die in jedem Wort als dunkler Unterton mitschwingt. Andersen ist die eitle Künstlichkeit Tiecks, die Zerrissenheit Brentanos, die Traumseligkeit Chamissos fremd; er ist echt. In dieser Hinsicht möchte ihm nur Hoffmann gleichen. Aber während Hoffmann aus dem Geiste der Stadt, der er so ganz angehört, aus dem Geiste Berlins, den Alltag einer entzauberten Welt in bizarren Spuk verwandelt, verklärt Andersen diesen zu sinnvollem Spiel. Hoffmanns Geist wird verzehrt von Leidenschaft; Andersens Geist wird genährt von der Liebe. Aus Andersens Geist vermag man zu leben, wie die Stadt lebt, in der er wirkte, die Stadt, deren Herz in jenem Tivoli schlägt, das der Fremde, ein wenig überlegen, als einen Ort billiger Zerstreuung betritt, um verzaubert zu werden.

Ich stand an einem warmen Sommerabend in der Menge und wartete, dass der Pfauenvorhang sich entfaltete und das Spiel ohne Worte begann. Ich stand vor dem Feuerwerk der Lichter vor den reichgedeckten Tischen, an denen Bürger der Stadt sich zur Abendmahlzeit fanden, ich sah im Strome der Menschen, der jungen und der alten, der reichen und der armen, die kleine Garde aufmarschieren, in weissen Hosen und roten Röcken, mit hohen schwarzen Bärenfellmützen, wie sie auch die Wachen drüben vor dem Schlosse des Königs tragen. Ich sah den Hauptmann, hoch zu Pferde hinter dem Danebrog; ich sah ihn immer wieder mit dem Degen grüssen. Sein Gesicht war ernst und feierlich, wie eben Kindergesichter beim Spiele es sind. – Erzählte Andersen nicht seine Geschichte, die Geschichte vom standhaften Zinnsoldaten? – Eine traurige Geschichte? Eine gute, eine sehr heilsame Geschichte!

Die Neuausgabe der Märchen und Erzählungen H. C. Andersens in deutscher Sprache ist eine Gabe, die zu Dank verpflichtet.

v. B.

»Vi skal altsaa begynde – helt fra Begyndelsen. Vi skal paakalde og mobilisere alt fra vores Barndom; vi må gennemtrænge, gennemgløde Slægtens døde Traditioner og tomme Former med vor Forstaaelse, saa vor Erkendelse kan faa Vækst, Rod og Fortsættelse; – uden at den derfor bliver kongruent med de gamles; for gjorde den det, var den falsk og romantisk.«

(Thorkild Bjørnvig i »Begyndelsen«)

En dansk studines eventyr

Hamborg.

Eventyrlandets porte bliver slået op på vidt gab, og ud vælder et virvar af hæse skrig fra dets kerberosser (portierne på St. Pauli), af bolsjefarvet lys og flammende gul musik. Dødningehoveder i eksistentialistkælderen »Tabu« vrænger ad den unge studines iver efter at styrte ind i det forjættede land, så hun flygter ind til natten i »Planten un Bloomen«. Men også her er natten forfalden med sig selv. Kulørte neonlys tindrer falsk i isfnuggene, som hvirvler op fra skøjteløbernes piruetter til grammofonens rytmer. Og kaskader af regnbuefarvet vand stiger triumferende og daler smægtende til orgelets toner (»Das kann Ihnen nicht mehr imponieren. Sie haben schon alle vom Apfel gegessen«, siger læreren til sin klasse af nys udklækkede studiner).

Men om dagen fejer en grå-hvid brise nede fra verdenshavnen alle nattens hekse og trolde bort. Da åbner Alma Mater sine porte for gamle og unge, og de alleryngste går til alt, hvad der bydes – undtagen middagsmaden, den strejker man imod i store, opløftende protestaktioner sammen med alle ens »kommilitoner«. I det »akademiske kvarter« ind imellem to »seminarer« jager man lykkeligt om kap med dem fra et »auditorium« til et andet i byens modsatte ende. Man banker begejstert applaus til professorerne og skurrer end mere entusiastisk mod gulvet for at tilkendegive ens mishag. – Livsalige første semester!

Tübingen.

Nu bliver eventyret som en side af en smuk gammeltysk billedbog. På vej til hver forelæsning passerer den danske studine det ærværdige »Tübinger Stift«, stud. theol.'ernes berygtede kollegium, hvis trapper Hegel, Schelling og Hölderlin, Mörike og Hauff har slidt. Ved siden af hendes seminar ligger et bindingsværkshus, som Goethe har boet i, og nede ved Neckar'ens bred vogter Hölderlinstårnet over sine skæbnetunge minder. Et stykke længere op ad floden, højt over vinbjerge og vide, blomstrende æbleplantager, knejser Uhlands »Wurmlinger Kapelle«.

Her støder den danske studine omsider på sin skolepige-fantasis professorer med lange, hvide lokker. De vandrer op og ned ad den brede platanallé i dyb samtale med ivrige disciple, mens deres mindre ivrige kolleger drømmende skuer efter dem fra fredeligt vuggende både på hver side alléen.

I week-end'en er Tübingen prydet med et væld af korporationsstudenter i »couleur«. Gamle, rødmossede »alte Herren« hiver deres unge »Bundesbrüder« under armen og styrer med vuggende fjed mod »Tante Emilie«. Om tante Emilies fortid, inden hun åbnede sin spirituelle kælder nede ved Neckar'en, tilhvisker man hinanden fantastiske rygter, og på hendes 80-års fødselsdag skrev professorer og studenter i skøn endrægtighed en hel bog til ære for hende. Månen står gerne højt over den lille by inde i »Schwäbisch Alb«s blide, langstrakte bakkedrag, inden tante Emilies gæster vanker op ad vindeltrappen igen. Men det gør ikke så meget, de siksak'er fra den ene side af gaden til den anden, for »Altstadt«s gyder er så

smalle, at studenterne i gamle dage plejede at tænde deres pibe hos genboen ved at stikke hovedet ud af vinduet.

I dag er der kun få studenter, som ryger lange piber og går med slåbrok og kalot. Til gengæld er nogle af dem negre, for i Hamborg og Tübingen ligger Tysklands eneste tropesygehuse. Ifald disse medicinstuderende kommer fra en bestemt stamme, har de som mellemnavn den ugedag, de blev født på. Men ligegyldig hvilken stamme de kommer fra, har de en slående forkærlighed for blonde piger, og mange studiner ser rødt, når de ser sort. Eller der er f. eks. den flotte amerikanske jødepige, hvis kæledægge derhjemme i Kalifornien er en bitte kvælerslange (boa constrictor) i et terrarium. Hun har et stort sort hår med sølvstøv i, og alle unge docenter er skudt i hende. En af dem er Carlo, indogermanisten fra Sicilien, som endnu aldrig har siddet til bords sammen med sin mor eller sine søstre derhjemme. Og til dem hører også den unge engelske lektor, skønt han ellers er kommet til Tyskland »absolutely determined to make love to a German lady«.

Den danske studine har derfor skyndt sig at gøre ham opmærksom på, at hun altså er dansk, inden hun gik til de ugentlige enetimer, lektoren havde indført efter engelsk tutorsystem. Så kunne hun uanfægtet læse sine essays op, mens docenten sad med benene på bordet og vekselvis gnaskede på et æble og en tvebak. På den anden side findes der også studenter som den tübingske præstesøn, der i hver af sit livs skabte søndage er gået i kirke for at høre far i spidsen for sine otte små søstre og brødre. Og når den danske studine omsider har fået alle disse mærkelige mennesker til at mødes over en kop espresso i klub-huset, da frydes hun kongeligt over sit værk. Så går bølgerne højt om Suezkrisen og om opstanden i Ungarn, eller man diskuterer den danske folkekirke med det unge promoverende præsteægtepar fra Rønde eller også problemet, hvorvidt en våd asfaltvej er lige så poetisk som et æblebloster, med den unge danske digter. Når den danske studine fortæller om Sydslesvig, er der ingen, som har hørt om det brændende spørgsmål før. Mens Carlo udveksler auguriesmil med hende, ryster de amerikanske studerende på hovedet af nationale mindretalsproblemer, og tyskerne ville for at glæde hende da gerne give afkald på den bitte strimmel land mod nord. De enes om det, man alligevel altid har indtryk af, at Tyskland først så småt begynder syd for Elben.

Men hvem ville tro, det ikke var skønnest, når venneflokken havde opløst sig igen – parvist. Så triller scooteren bakke ned og bakke op genem Schwabens grønne høje og skæve små landsbyer med en – ? (priset være Synonymordbogen) med en kompostdynge foran hvert hus og foran den igen sjippende småpiger med lange sorte strømper og forklæde på. Et eller andet sted spiser man »Spätzle« med »Läberkäs« eller »Ripple« til. Når man er kommet så langt ud på landet, kan man ikke længere forstå folks uforfalskede »schwäbeln«. Men hvis sprogforvirringen bliver for babylonisk, kan det ske, at en munk rejser sig fra nabobordet og agerer tolk – som i en side af en skøn gammeltysk billedbog.

København.

Ja, jeg elsker dit kære, dit dejlige navn, for her har FSS hjemme par excellence.

Hvor livsaligt også at trykke skolebænken med FSS'ere, det forøger vort venskabs mange horisonter endnu engang. Den danske studine, der hidindtil kun har kendt auditorier stoppet med et halvt tusind reserverede damer og herrer kommilitoner, mange af dem uden professor, da forelæsningen blev transmitteret fra en anden høresal, føler sig som siddende blandt en klynge sammensvorne.

Og de sammensvorne åbner porten for hende til endnu et ganske nyt eventyrrige. Alt er forvandlet her. Mest revolutionerende: der er offentlig eksamen, mens tyske eksamenskandidater må slæbe sig en pukkel til af at stå og lytte ved nøglehullet uden for deres kammeraters pinekammer. Studenterne her banker og skurrer ikke, men springer på benene flink som en flok mellemskoledrenge, så snart professoren har formået at lirke den lille klynge ind i klasseværelset. Og se, om ikke de drister sig til at sige du til den danske studine fra Tyskland, skønt hun aldeles ikke mindes at have set de damer og herrer kolleger før.

Alt det kan de sammensvorne slet ikke se noget sensationelt i. Tværtom, de fører hende ind i de danske studerendes højborg på H. C. Andersens Boulevard – Hermann tager imod med butterfly, soigneret rødskæg og en af chefens havannesere – og de fører hende op på deres egne hybler rundt omkring i kongens by. Og den danske studine fra Tyskland forundres såre. Hun forundres over deres iver efter at anskaffe sig bøger – det er gået af mode blandt »Werkstudenterne« i efterkrigstidens Tyskland; over den rørende omhu selv drengebørn plejer deres stueplanter med – det ville de allerfærreste i Tyskland give sig tid til blot at komme i tanker om; over hele den facon, de har etableret sig på med pibe og møbler og undulater, fisk, mus, ægtemage, børn, som om det at være student ikke blot var en nødvendig overgangstid med eksamen som alle tings mål, men som om den danske studentertid var ligeså værdifuld som de tyske studerendes eftertragtede middelalder. Studinen funderer over alt dette, og det varer ikke længe, så er hun selv faldet for det elskelige i at tage alt på den danske manér. Som formidler er der jo også hendes værtinde, som er hjemmetysker og en yndig gammel dame og vældig glad for en kaffesludder om folketingsvalget og om dronning Elisabeths besøg og fjernsynets Ungarnshjælp. Bedste formidler er og bliver dog altid »vor gode, gamle FSS«. Allermest FSS'isk går det til på Vartov. Her blæser endnu gamle Grundtvigs ånd iltert gennem stuen og næres med frisisk og velment sang og svenske rigmænds sildemadder. Udenfor ligger Rådhuspladsen og skaber feststemning blot ved at være til. Tivoli åbner sine porte og Ørstedsparkens knopper deres blade mod en himmel så forårsblå. Og alle stadens dannebrog smælder om kap, fordi Tams (og kongen) har fødselsdag.

Århus.

Århus – verdens dejligste universitet. Kommer man op gennem den vidtstrakte park, duver den lyse, asymmetriske hovedbygning på græsplænernes bløde bølgetoppe som et vældigt skib. Under samtalen med kammeraterne på solgårdens fliser eller i den vedbendklædte vandrehal kan det ske, at den danske studine pludseligt føler sig hensat til det klassiske Hellas' eventyrland, til Platons akademi.

Så vidunderligt få studerende der er. Man kan nå at lære en mængde at kende:

den ene slags møder man på institutterne (som de københavnske laboratorier og de tyske seminarer hedder her), til forelæsninger og øvelser. Den anden slags møder man som publikum i Studenterrevyen, i »Carmen Jones«, på gang-, kollegie-, K.V.- og Studenterforeningsfester til akkompagnement af calypso og Nina og Frederik. Det er kun sjældent, deres livsglæde har sat dem ude af stand til at modtage gæster. F. eks. når de, som en ung studine fra Sydslesvig, har foretrukket at gå i fængsel fremfor at betale en lille bøde for en trafikforseelse og ingen besøgstid får bevilget.

De fleste venner får man dog på kollegierne. Disse er bygget tæt op ad hovedbygningen, for at man skal tro, man lige kan drikke en kop te mellem to anstrengende forelæsninger, og så bliver nødt til at skulke fra den sidste, fordi man alligevel ikke kan. Ja, det er paradisisk at bo på kollegium, man er så uafhængig. Den danske studines nabo kan øve på trompet hele natten igennem, og det gør ikke spor, at hendes genbo, fysikeren, har bygget sig en radio, som ikke kan stilles sagte. Værre kan det ikke ske, for på de to nederste gange bor der ganske vist journalister, men en sød gammel dame har skrevet, hun vil bede for, den danske studine intet ondt skal vederfares blandt dette suspekte folkefærd. Og som man kan diskutere på kollegium. F. eks. til te og toast på køkkenet om natten efter et bal. Det er den vinter, der snakkes Sputnik og Asiatisk Influenza, Mykle og Henry Miller, the angry young men og Tage Skou-Hansens, den tidligere Århusstudents, med spænding forventede bog »De nøgne træer«.

Og Mortensaften sker det, at et stykke af denne roman – Musisk Forening – bliver virkelighed. En rumlende bustur, en vandring gennem en frostklar og stjernetindrende natteskov, et forpjusket dump ind i Molskroens røg og larm og spil mellem rækker af bønder og gæs, de første bænket ved bordene, de sidste dinglende ned fra loftet. Så en forunderlig week-end i et sommerhus nede ved vandet med opløftet stemning og guitarspil og ungdomsdrømme foran pejsens ild – førsteklasses studenterromantik.

Heidelberg.

»Du, der Vaterlandstädte, / Ländlichschönste, so viel ich sah«, sang Hölderlin, den hellige nøgternheds digter, for halvandet hundrede år siden. Og »In Heidelberg hab' ich mein Herz verloren« skratter det fra utallige grammofoner og radioer verden over i dag. Denne disharmoni mellem det gamle og ophøjede og det nye, kommercielle og banale er karakteristisk for Heidelberg.

»Ländlichschönste« – dette epitheton åbnes sindet først for en sen aftenstund. Måske på en spadseretur langs Neckar'ens velkendte bred, da skønne bygninger fra henfarne stilepoker genvinder den herskabelige immunitet, som dagens demaskerende solstrøm berøvede dem for. Eller også på en vandring ad »Filosofvejen«, som mellem hængende haver snor sig på Helligbjergets skrænt. Men dersom den danske studine endnu er ukendt med stedets sæder, kan det ske, at hun pludseligt – kan hænde ved Eichendorffs yndlingsplads – ser sig hurtigt omringet af skarer af mennesker. De stirrer fascineret hen over Neckar-dalen til Kongebjerget overfor, hvor »schwer in das Tal hing die gigantische / Schicksalskundige Burg«. Og så

– med ét – bliver et andet eventyr virkelighed: brat flygter slottets gode torne-rosedrøm, og ruinerne udsættes nådesløst for utallige lyskasteres bombardement. Det hele har en limonadeagtig effekt. Slottet rødmer hindbærfarvet, og skoven omkring spiller i alle nuancer af grøn sodavand. Fra tusinder af amerikanerlunger bryder et ekstatisk »wonderful« sig vej.

De samme dissonancer findes på universitetet. Udenfor parkerer rækker af dollargrin. De tilhører de studerende rigmandssønner fra udlandet. Og i den overfyldte spisekælder sidder en anden slags studenter og gnaver tørre rundstykker til middag, stirrende på håbløst snavsede vægge. Den danske studine synes mindre vel om dette eventyr. Er det de tre semestre i landet, hvor »få har for meget og færre for lidt«, der er skyld i denne desillusion? Intet kollegieliv mere. Værtinden er blind og lam, søsteren blind og døv, manden småtosset, de bor år ud og år ind i et elendigt hul af et køkken, hvor snavs og mørke kappes om førstepladsen. De er alle over 70 år gamle, og lejen er end højere i DM. Men på den danske studines boghylde ligger FoB og Avis og skaber grænselandsatmosfære. Hvad, om man omsider lukkede eventyrportene i og tog op, hvor man har hjemme?

Kiel.

Kiel er en arbejdsby. Hvor der for femten år siden strakte sig trøstesløs stenørken, står i dag lyse etagehuse med haveanlæg og kontorbygninger af glas og stål som triumferende bevis på tysk energi og arbejdsomhed.

Tilsvarende er det gamle universitet i Slotsparken blevet bomberamt og det nye anbragt i en tidligere fabrik. Det har den fordel, at institutter, høresale, mensa etc. ligger samlet som kun ganske få steder i Tyskland. Og som det udnyttes! Allerede kl. 8 om morgenen begynder folk at myldre ind, og et par timer senere er hver plads i institutterne optaget. Så slås man om trappetrinene og om at måtte låne en bog med derud. Dette er meget vanskeligt, da mindre heldige eksempler på tysk erhvervsdygtighed nødvendiggør mappekontroller ved seminarindgangen. Også om søndagen frugtbargøres den akademiske frihed ved læsning på institutterne. Og under det upretentiøse middagsmåltid i mensaen drøftes problemerne videre. Så svirrer luften med paragraffer, kemiske og matematiske formler, eksegetiske tvivlsspørgsmål og dialektalformer af sanskrit. Sikken forskel til danske studenter, mediterer den danske studine. Dersom de kendte begrebet »god tone«, ville det vel anses som mangel på en sådan, om nogen ophidsede sig over faglige problemer under frokosten.

Grunden til særpræget her er vel, at, mens f. eks. Tübingen er et udpræget »ferieuniversitet« for tyskere og Heidelberg for amerikanerne, tiltrækker det lille nordtyske universitets koncentrerede arbejdsatmosfære alle studenter, der har overskredet deres zenit, altså står i syvende/ottende semester. Foruden dem findes der endnu en gruppe studenter, som er typisk for Kiel. Det er søde kvindelige stud. phil.'er fra hele Tyskland, som har giftet eller forlovet sig og nu ønsker hurtigst muligt at få en afsluttende embedseksamen. Denne kan fås ene og alene i Kiel allerede efter seks semestres forløb i form af en embedseksamen for mellemskoler. Om sommeren bliver disse to slags eksamenskandidater oversvømmet af et mere for-

skelligartet publikum: en strøm af studenter sydfra, der tiltrækkes af Kiels ry som »Segeluniversität«. Men atmosfæren her bliver dem snart for virkelysten og – som de hævder – »ungeistig«. Om vinteren er de borte igen. Tilbage står en bleg og hulkindet, trofast lille flok – eksamenskandidaterne.

Karin Johannsen.

FORENINGENS VIRKE FORENINGEN AF SYDSLESVIGS STUDERENDE SVENDAGADE 13 – LYKSBORG
Red. af H. Liebers Redaktion: Tagensvej 15, København N. Tlf. NOra 35311

To åbent-hus aftener.

Københavnafdelingen var gæst hos *Lis* og *Ivar Jensen* og hos *Tams*. Opgivelsen af vore lokaler i Sølvgade har alligevel haft den fordel, at vi kommer mere hos hinanden. Da tilgangen af nye Duborg-studenter er minimal, har der dannet sig en fast kerne af trofaste mødedeltagere. Lis og Ivar hyggede om os; vi spiste meget franskbrød med syltetøj. En af gæsterne tabte meget ofte sine briller fra næsen; det morede folket. Foreningssangbogen blev flittigt brugt, alt imens Lis strikkede babybukser. – Vi siger tak for en hyggelig aften og ønsker til lykke med det nye medlem af familien.

Tams har åbenbart syntes, at jubilæumssommerstævnet på Magleås var så vellykket og landskabet så smukt, at han gang efter gang måtte vende tilbage til åstedet for *de smukke og gribende oplevelser, han uden tvivl må have haft.* Vi andre syntes, at der var vådt, koldt og væmmeligt. Men vi fik dejlig varm the. Det var posethe, og det var meget morsomt at flytte rundt med poserne, indtil der opstod forvirring. En repræsentant fra Kiel-afdelingen var også til stede, og han ville meget gerne drikke øl. Da Tams *ikke* ville give os noget, kørte selskabet til Studentergården, hvor vi blev siddende til langt ud på natten; den *snorkende* Kiel-afdeling lagde vi først mærke til, da han i søvne tabte ølflasken ud af hånden. – En god aften!

hl.

Forsøg på fest for de nye studenter.

Dagen efter eksamen inviterede FSS til galafest på Borgerforeningen for at byde de nye studenter velkommen som stemmeberettigede medlemmer hos os, inden de spredtes rundt omkring på tyske universiteter. Festkomitéens forberedelser havde været så store, deltagerantallet lå så højt og resultatet så lavt som aldrig før. Lærere og seniorer, klaver og pølser, alle havde de givet tilsagn, og alle udeblev. Det store og særprægede studenterhold dansede og drak. Men ellers modstod de usvækket alle forsøg, som entusiastiske medlemmer af både Heimdals og FSS's styrelse gjorde for at bibringe dem en eneste studentersang eller smitte dem med nogen som helst anden form for dansk studenterånd. – Det er mere »til trods for« end »fordi«, at styrelsen ser nogen mening med sit arbejde for tiden.

–sen.

Semesteråbningsmøde i Kiel

Det var en fredag den 13. i maj, at der kom sving i Kiel-afdelingen igen. Om eftermiddagen flyttedes sommermødeudvalgsværdigheden fra Tams til Taubert, og om aftenen mødtes alle de af os, som ikke var bukket under for længselen efter at tage hjem på week-end til far og mor. Derfor var der kommet knapt så mange første semestre, som vi inderligt havde håbet, men vi var alligevel for første gang nok til at bruge foreningssangbogen. Individualitetspræget hævdedes ved, at man ved bordets ene ende udviklede en form for humor, der ikke var aldeles fri for underlødig karakter, mens der i et andet hjørne konverseredes om stjerner og astrallegemer. Enigheden i mangfoldigheden demonstreredes så igen ved en hidsig debat om realiseringen af et hårdt tiltrængt *FSS-Kollegium* med mødelokale for Kiel-afdelingen. *–sen.*

Åbent Nyhus-aften i pinsen.

Mandag aften bragte en talstærk repræsentation for Flensborg-afdelingen sig selv i pinseoverraskelse til ægteparret Jacobs. *Evald* og *Abelone* havde jo nemlig nok stillet både denne og flere andre aftener til rådighed for os, men de har bygget så langt ude på landet (Nyhus), at vort skriftlige varsko først ankom dagen efter, vi havde været der. Ikke desto mindre fik vi en hjertelig velkomst og upåklagelig beværtning, mens mosekonens pinsebryg udenfor gav køer og buske på begge sider grænsen et fantastisk grotesk udseende. Vi misundte vore værtsfolk tilbørligt for deres usædvanligt fikse hus, modtog opildnende manuduktion i FSS's historie og diskuterede iltert foreningens øjeblikkelige dispositioner, frem for alt sommermødet og det frygtindgydende mødested så »langt fra hjemmet og uden øl«. Ude på de små timer lod vi så seniorerne bile os hjem. *–sen.*

Sommermødet 1960.

Selv om sommermødeudvalget i år var nær ved at kapitulere, fordi der var indgået alt for få tilmeldelser til den fastsatte termin, kunne vi denne gang overraske med hele 31 faste mødedeltagere – vel det største tal, der blev opnået i mange år. Den lange rejse, der af mange var blevet nævnt som en alvorlig hindring, lod i virkeligheden ikke til at have skræmt så mange, som det først så ud til, og da vi først var nået frem, måtte vi indrømme, at de næsten ideelle forhold overgik vore forventninger. Naturen og omgivelserne var storslået og for nogle af os noget ganske nyt og spændende. Især de mere romantiske blandt os kunne så at sige finde alt, hvad der behøves for romantiske eventyr og oplevelser. Der gik da heller ikke en nat, hvor ikke en lille FSS-gruppe var ude at gå – eller klatre – i fjeldene, havde hugget politiets robåd for at få lejlighed til en måneskinstur på elven eller med stor risiko for at styrte ned i dybet overfaldt og erobrede den gigantiske fæstning Bohus, der lå i månelyset nede i dalen.

I begyndelsen kneb det lidt med at lære hinanden at kende, idet der var en del »nye«, som man aldrig havde set før, men de natlige ture og især afslutningsfesten gjorde sit til at fremme »die Völkerverständigung«. Det var bare en skam, at afslutningsfesten ikke fandt sted nogle dage før.

Indkvarteringen var denne gang lidt uvant: Vi boede i 4 forskellige huse, der tilhørte højskolen. For at ikke foreningen skulle få et dårligt rygte på sig, sørgede man for, at der blev overholdt en streng isolering af de forskellige køn. Efter morgenmaden, der altid kunne samle *alle* deltagerne, havde vi igen den traditionelle FSS-morgensang, ledet af *Tams*.

Dette sommermøde får historisk betydning ved, at vi for første gang i historien havde indbudt tyske gæster fra Kiel til at være med, fordi de i den sidste tid havde vist interesse for vort arbejde og nogle gange havde deltaget i Kiel-afdelingens møder. Da der desuden deltog 5 rigsdanskere, trak det med mellemrum op til vanskeligheder med sproget, og diskussionen om vor egen lille (sydslesvigske) sprogkamp blussede op igen. Der var delte meninger – de mest fanatiske mente, at man skulle droppe den menneskelige forståelse og kategorisk nægte at tale tysk, mens andre holdt på, at det først og fremmest kom an på samtaler, hvor alle kunne følge med – der var igen et problem for de kun dansktalende, men med nogen goodwill på begge sider kunne det klares. Dog kommer jeg desværre ikke uden om at nævne det meget pinlige optrin under generalforsamlingen, da en af de mest fanatiske kom med fornærmende udtalelser, der var rettet imod vore tyske gæsters tilstedeværelse, mens de sad og hørte på det. Naturligvis er der delte meninger om, om vi skal indbyde tyske gæster eller ej, men dette er en intern sag og skal ikke diskuteres offentligt.

»The Holy Nightwakers«, der sidste år gjorde en stor folkelig gerning med vækkelserne om morgenen, kunne i år ikke træde i aktion, men til gengæld løb *Karin* fra de tidlige morgentimer rundt med en koklokke og gjorde sit bedste, for at alle kunne nå morgenmaden. Vi havde den store lykke denne gang at stifte bekendtskab med virkelig kultur, idet vi fik besøg af en schweizisk filosof, der dog rejste fra os, efter at vore amatørfilosoffer systematisk havde kunnet modbevise alle hans påstande.

Københavnafdelingen, som før har præget sommermøderne, var ikke ret stærkt repræsenteret i år. Til gengæld spillede Kiel-afdelingen en større rolle. Vi lagde især mærke til, at en hel del af de medlemmer, der hidtil havde været meget aktive i Københavnafdelingen, lader til at have indkapslet sig i deres privatliv. Vi så desværre ikke mange af de gamle kæmper på vort møde på *Nordiska Folkhögskolan i Kungälv*.

Selv om vejret i det hele taget var ret dårligt, havde vi held til at have strålende solskin på vor storslåede tur til *Marstrand* i den svenske skærgård. Her var der endelig lejlighed til at bade – der var sågar en rigtig nudistbadestrand. Foreningen råder over nogle dokumentaroptagelser fra denne strand, hvor førende FSS'ere holder styrelsesmøde i adamskostume!! På grund af den strenge sydslesvigske moral går det desværre ikke an at offentliggøre disse fotos her i F & B. Lad os se dem! red. Turen, der i sig selv var yderst anstrengende, blandt andet fordi der ikke kunne fås øl på de nøgne klipper, »kronedes« om aftenen af en fælles sangaften, hvor selv de mest sangglade kunne få tilfredsstillet deres behov for mange sommermøder. MAN SANG OM KAP MED HINANDEN I HELE 2½ TIME!

Den anden udflugt, der gik ind til *Göteborg*, var der ikke så meget ved, bortset fra besøget på kunstmuseet, der var alle pengene værd. Men der var ikke mange, der var interesserede i selve byen, og så benyttede nogle af os tiden til at gå i biografen og se på tvivlsomme film!

Foredragene drejede sig i hovedsagen om svenske emner. *Guldagger Hansen*, der bød os velkommen, talte begejstrende om nyere dansk dramatik. Vi blev præsenteret for de tre mest betydningsfulde, samtidige danske dramatikere *Kaj Munk*, *Soya* og *Kjeld Abell*. – Om eftermiddagen havde hans hustru, fru *Carin Cederblad-Hansen* givet et temperamentfyldt overblik over svensk litteratur. Med særlig interesse behandlede hun digteren *Harry Martinsson*. Rektor *Lars Liljeström* præsenterede os for et mindretalsspørgsmål, Ålandsøerne, der på mange måder fremviser problemer, vi kender fra Sydslesvig. Han mente, at den måde, disse problemer var blevet løst på, måske kunne tjene som grundlag for en løsning af andre mindretals- og nationalitetsstridigheder. Dette og andre punkter i hans foredrag blev stærkt diskuteret i tilslutning til foredraget. To typisk svenske emner behandledes af riksdagsmand *Waldemar Svensson*, der causerede over svensk politik i en nøddeskal, og senere af redaktør *Nils Carlshamre* fra Göteborg, der holdt et udmærket referat over svensk presse, der orienterede os på allerbedste måde. Generalkonsul *Bjarne Dietz*, en nordmand, fortalte os om forholdene ved den norsk–svenske grænse i form af en række morsomme anekdoter. Foredragsrækken sluttede med, at rektor *Sture Altvall* holdt et foredrag om »Vor retsarv«, der var en gennemgang af udviklingen i nordisk retsprincipper, idet han sammenlignede grundlæggende skrifter og dokumenter fra de nordiske landes lovgivning.

Afslutningsfesten var meget vellykket. Aftenens lødige højdepunkt var afgjort den flotte indstudering af Gluntarne, som de fremførende skal have al ros for. Bollen, der traditionen tro var brygget af medbragte ingredienser, var med til at sætte stemningen i vejret, og der var dans og ballade alle vegne til den årle morgenstund, da man måtte tage afsked.

Den ordinære generalforsamling

fandt sted lørdag den 6. august i højskolens bibliotek. Det var alle tiders generalforsamling! Allerede det, at den varede fra kl. 14,30 til kl. 1,30 med en kort afbrydelse, hvor man spiste aftensmad og forfriskede ånd og krop i badstugan, viser, at der var nok at snakke om. Ordstyreren havde mange gange svært ved at holde ro og orden, idet der for det meste blev diskuteret med en lidenskab, vi slet ikke kender fra andre sydslesvigske foreninger.

Gerhard Luth blev valgt til mødedirigent. Han fastslog, at generalforsamlingen var lovligt indvarslet og gav ordet til Karin Johannsen, der oplæste formandens årsberetning. Denne blev enstemmigt godkendt, efter at der var blevet foretaget nogle ændringer.

Årsberetning 1959–60.

Indledningen til foreningens andet tiår har fået sit præg ved en glædelig styrkelse af medlemstallet og aktiviteten i Kiel. Desværre er der derved ingen balance

blevet opnået mellem vore afdelinger i Tyskland og i Danmark, idet de sidste års symptomer på dalende selvstændighed, humør og interesse blandt Københavnafdelingens halvt hundrede medlemmer på det sidste er sørgeligt fremskredet.

Det kommer til udtryk i *lokalespørgsmålet*. På et møde i oktober 1959 bifaldt de sidste aktive københavnere generalforsamlingens forslag om at opsige Sølvgadelokalerne til fraflytning den 1. april 1960. Fra samme dato lejedes der et kælderrum i Kiel til opbevaring af de 140 kg foreningsarkivalier, vi efter alskens besvær toldfrit har kunnet importere til Tyskland. Sølvgadelokalernes møbler og øvrige udstyr, som foreningsmedlemmer for fem år siden har ofret megen dåd og tanke på, står nu spredt hos enkelte medlemmer i København. Min anmodning om at sende dem til Kiel har ikke hidtil været kronet af held. Spørgsmålet er knapt så aktuelt for øjeblikket, da Kiel-afdelingens femten medlemmer nærer det meget store ønske at udskifte kælderlokalet mod et regulært *FSS-Kollegium*. Denne plan om, at sydslesvigske studerende skal kunne bo sammen i en dansk atmosfære i den nærmeste tyske universitetsby, ser vi som en logisk fortsættelse af foreningens tidligere, nu realiserede bestræbelser for en tysk, anerkendt, dansk studentereksamen i Sydslesvig. Et kollegie-udvalg bestående af *Friedrich Goldberg, Detlev Lorenzen* og *Harald Ramp* er blevet dannet. Det har på henvendelse til generalsekretær *Hans Ronald Jørgensen* fået økonomisk støtte stillet i udsigt, ligesom tanken i det hele har mødt stor velvilje i sydslesvigske og rigsdanske kredse.

At vi vil være i stand til at fylde denne ramme med indre liv i FSS's ånd, er den rige *mødevirksomhed*, der er kommet til at præge dette foreningsår, et lovende tegn på. Vore to centrale stævner, jubilæumssommermødet på Magleås Højskole i 1959, der blev ledet af *Tams*, og vintermødet på Jaruplund Højskole den 2. og 3. januar 1960, som blev forberedt af vintermødeudvalget og ledet af mig, samlede op til hhv. 30 og 40 deltagere. For foreningen betød de igen årets to uundværlige højdepunkter, hvis inspirerende virkning uden tvivl vil kunne spores ikke blot i dette, men også endnu i mange fremtidige foreningsår. To andre store arrangementer, 10 års-stiftelsesfesten på Slesvighus den 29. september 1959 og FSS-festen for de nye Duborg-studenter på Borgerforeningen, formåede hver at samle omkring et halvt hundrede gæster. Meget mere positivt er der desværre ikke at sige om dem; årsagerne hertil anføres i *Front og Bro*, hvor også alle andre møder, vi har haft, er eller vil blive refereret.

Til disse sammenkomster i mere privat ramme hører især syv *Åbent hus-aftener*, der blev fremkaldt af ønsket om at udvide kontakten mellem ældre og yngre FSS'ere og bevare sammenhængen i foreningsånden nord og syd for grænsen. Tre af dem arrangeredes for København-afdelingen hos familierne *Lorenz Rerup, Ivar Jensen* og hos *Tams*, mens familierne *Lehfeldt, Jacobs* og *Heitmann* inviterede til tre møder for Flensborg-afdelingen og *Dinne Jensen* til et i Husum. Fremmødet lå sædvanligt på et dusin deltagere. Vi siger alle værterne en hjertelig tak og håber, at gæstfriheden blandt FSS-seniorer vil blive ved med at vokse og blomstre og føre til en fordybelse af den kontakt, der ikke kunne meget mere end forberedes på disse møder, hvor folk overhovedet først engang måtte lære hinanden at kende.

Fem møder hos mig enten i Kiel eller Flensborg søgte at hæge om de stedlige

afdelingers styrkelse dér, ligesom tre andre arrangementer af særlig karakter: en studievejledningsaften for Duborg-Skolens ældste gymnasieklasser, et besøg hos to af vore medlemer på Askov Højskole og en broget aften på det danske forsamlingshus i Kiel – Pris. Alle arrangementer var forholdsvis godt besøgt, sørgeligt nok med undtagelse af vor Askov-færd i den danske skolebus fra Kiel, hvor kun seks af de elleve deltagere var FSS'ere, deriblandt tre styrelsesmedlemmer. Grunden var nok delvis, at den personlige kontakt de enkelte medlemmer imellem, hvis betydning ikke kan noksom betones, ikke kunne optages i fuldt omfang. I Slesvig og Århus er det ikke lykkedes at afholde møder til trods for stor påtrængenhed fra min side, og skønt vi på sin tid havde styrelsesmedlemmer boende begge steder. For at intensivere aktiviteten i afdelingerne skulle man måske forsøge allerede på generalforsamlingen at vælge en tillidsmand for de byer, hvor flere FSS'ere vides bosiddende. På de forskellige arbejdsmøder rundt omkring har glædeligt mange medlemmer vist sig rede til at tage et nap med. Beslutningsdygtige styrelsesmøder har vi kun kunnet afholde i forbindelse med vintermødet, men de tre styrelsesmedlemmer i Kiel har jævnligt kontaktet hinanden.

Et kapitel for sig er forsøget på at oprette den længe planlagte *seniorkreds* for FSS, der efter et opråb af Tams blev besluttet på et møde forud for stiftelsesfesten i Slesvig. Forud for vintermødet holdtes der så på Borgerforeningen i Flensborg et møde, som der var blevet sammenkaldt til ved en udsendelse undertegnet af tolv seniorer, og der var tænkt som stiftende generalforsamling. Da det ikke lykkedes at enes om vedtægterne på stedet, blev der dannet en foreløbig styrelse bestående af Luth, Parmann og Tams, som siden har udarbejdet vedtægtsforslag. Gennem *Dr. Lis Jacobsens* formidling har vi fra en ven af FSS fået løfte om en gave på 1.000 kr. til seniorkredsen, så snart den for alvor er trådt i funktion. Vi siger den anonyme FSS-ven en hjertelig tak for denne storslåede og uformodede hjælp til starten.

Sydslesvigsk Kultursamfund, på hvis opfordring jeg sidst i februar har opstillet et budgetforslag for regnskabsåret 1960/61, understøtter stadigvæk FSS med en årlig støtte på 3.000 kr. Vi siger S.K. atter engang en stor tak for, at det på så frisindet en måde giver os et grundlag til udførelse af alt det, denne årsberetning fortæller om. Da foreningen ikke desto mindre i første halvdel af min formandstid stak dybt inde i økonomiske kalamiteter, rettede jeg en anmodning om understøttelse til *Sprogforeningen.* Denne hjalp os på gled igen med en gave på 300 kr. Dr. *Westergaard* fra Jordløse, en gammel FSS-ven, har udvidet foreningens bibliotek med et enogtredivebinds værk: Sydslesvig gennem tiderne, som det nu blot står til medlemmerne at orientere sig igennem.

Takket være Studenterrådet og Kultursamfundet har *Hermann Liebers* igen kunnet formidle omkring et dusin *middagslegater* til FSS'ere i København. Derimod har hans fortsatte forhandlinger ang. *Ungdommens Uddannelsesfond* både med Sydslesvigsk Kultursamfund, Danske Studerendes Fællesråd og generalsekretær Hans Ronald Jørgensen heller ikke i år kunnet hidføre noget konkret resultat til gavn for vore studerende i Danmark. *Bogfonden,* der, som bekendtgjort ved en udsendelse, nu fungerer via Den Danske Boghandel i Flensborg, er blevet for-

bløffende lidt benyttet af de studerende i Tyskland. *Detlev Lorenzen* har udstedt en appel til generalforsamlingen om at udvide fonden til også at gælde for optagelser med nordisk musik. Heller ikke *bogudvalgets* håndbøger har haft nogen nævneværdig afsætning til trods for en ny reklameudsendelse ved *Klaus Zillmer*. Derimod har *FSS-Lånefond* haft en livligere søgning. Udlånet beløber sig for tiden til godt 2.000.– kr. Lånefondsformanden må dog klage over dårlig tilbagebetalingsmoral og ønsker spørgsmålet diskuteret under punktet »eventuelt« på generalforsamlingens dagsorden. Som mildest talt trist må også betegnes, at medlemmerne stadig er så lidet flinke til at benytte sig af vort favørtilbud på *Flensborg Avis*. En reklameskrivelse, som Detlev Lorenzen i forening med bladet udsendte til alle vore medlemmer for at råde bod på dette forhold, indbragte således en eneste abonnementstegning.

Der vil for fremtiden måtte indsættes en uhyre energi fra aktive FSS'eres side, dersom vi ikke for stedse skal affinde os med den tingenes tilstand, som kommer til udtryk i den skitserede udnyttelse af vore forskellige tilbud på understøttelse: at størstedelen af vore medlemmer på den ene side ingen åbenlys trang føler til selv at uddybe kontakten til det danske og på den anden side så lidt som nogensinde af de økonomiske håndsrækninger, vi er i stand til at yde, inciteres til at søge yderligere personlig kontakt med FSS. Som led i et nyt, hårdt tiltrængt fremstød til gavn for formålsparagraffen om »at fremme dansk kultur i tale og skrift« vil vi først i det nye forretningsår takket være formidling ved Studenterforeningen *Heimdals* Huefond kunne tilbyde tyve af vore studerende i Tyskland et meget nedsat abonnement på dagbladet *Information*, der kvalitetsmæssigt ligger i topklassen af dansk presse. Hvad vor kontakt til bladverdenen i det forløbne år angår, har vi som sædvanligt haft både adskillige referater og annoncer i *Flensborg Avis, Südschleswigsche Heimatzeitung* og Duborg-Skolens elevblad, *Vulkanen*.

Front og Bro har til min store beklagelse været et af de svageste punkter indenfor foreningens virke. Det er hidtil kun udkommet med to dobbeltnumre, hvad der gør en nyordning ønskelig både fra redaktionens og abonnenternes side. Spørgsmålet er sat på dagsordenen. Det bedste, jeg overhovedet kan ønske foreningen, er, at den nye fase i vort medlemsblads historie vil blive på højde med det første tiår og bevare de sydslesvigske studerende det forum, der er villig til at lytte til, hvad der mest optager dem. Grundlaget herfor skulle ikke være aldeles af vejen, idet der hos det stadigt voksende antal af Duborg-studenter, der læser i Tyskland, og specielt i Kiel-afdelingen, netop for tiden viser sig mange tilløb til en gennemgribende revision af de problemer, ældre FSS'ere har tumlet med under »omvendelsen«.

Foreningens public relations omfatter også igen den *Evropæiske Mindretalsunion*, som vi havde måttet udmelde os af i 1958, da dens årskontingent blev sat op. Nu har *Sydslesvigsk Forening* tilbudt både at betale vort kontingent og efter evne at muliggøre os deltagelsen i unionens kongresser, og vi er atter blevet associeret medlem. På SSF's hovedbestyrelsesmøder har FSS ligesom i tidligere år været repræsenteret ved formand eller sekretær. Til kommune- og kredsdagsvalgene sidste oktober har vi søgt at yde vor skærv i sagens tjeneste ikke blot ved at til-

stille generalsekretariatet adressemateriale på de af vore medlemmer, der opholder sig uden for Sydslesvig, men også ved en ekstraudsendelse besørget af Hermann Liebers, hvori FSS'ere i Danmark opfordredes til at stemme pr. brev. Alt i alt føler vi os i god forbindelse med den sydslesvigske danskhed, mens vi i Kiel må beklage afskærelsen af mange kontakter til rigsdanske institutioner, foreninger eller privatpersoner, der har fulgt FSS's virke i tidligere år.

Foreningens *medlemstal* er steget fra 185 på sidste generalforsamling til 203 pr. 1. aug. 1960. Vi vil dog ikke kunne glæde os længe over denne endelige overvindelse af 200-grænsen, idet kassereren vil stille andragende om eksklusion af 11 medlemmer, som ikke har betalt kontingent i fem år. Der er indgået 25 nyindmeldelser, især som resultat af hverveaktionen »FSS kalder Duborg«, der gennemførtes ved hjælp af *Helge Einfeldt* og fik næsten alle eleverne i de to afgangsklasser til at blive medlemmer. Hvervningen af de følgende årgange venter på den nye styrelse som en endnu uløst opgave, hvis betydning ikke kan overvurderes. Der har været 6 udmeldelser ved sydslesvigere, som for bestandig har bosat sig i Danmark. Et af vore medlemmer, *Hans Eide Carstensen,* er død.

Jeg vender tilbage til mine medarbejdere i styrelsen og i udvalgene for at sige en hjertelig tak for det overvejende fornøjelige samarbejde, vi har haft. Det er blevet muliggjort ved varierende fordeling af kræfterne til trods for det uheldige i, at samtlige styrelsesmedlemmer på nær én i årets løb har forberedt sig til en afgørende eksamen. Heller ikke i år kan den sædvanlige »ganske særlige tak« undlades: den må gælde *Detlev Lorenzen,* der foruden de forskellige forpligtelser, han påtog sig ved sidste generalforsamling – deriblandt røgtelsen af formandshvervet indtil november i fjor – også har taget sig af alle vore transaktioner i DM og har været drivkraften i »hjemmefrontens inderkreds«.

Den afgående styrelse ser med forventning og spænding FSS's videre udvikling i møde. Gid alle nye spirer syd for grænsen og alle vore kongeriske traditioner må være til gensidig styrkelse for hinanden!

Nordiska Folkhögskolan, Kungälv, den 6. august 1960.

Karin Johannsen.

Da vor kasserer desværre ikke personligt havde kunnet møde op, var der blevet lavet nogle afskrifter af regnskabet, som man kunne kigge i, men ikke uden videre blive viis af. Det reviderede regnskab læstes op og kommenteredes i enkelte punkter af *Kurt Peters,* der fungerede som mødekasserer. Der fulgte en længere debat om forskellige poster, især de forholdsvis store mødeudgifter blev genstand for kritik. Man vil i fremtiden være mere sparsommelig ved møderne, og der var stemning for, at der skal opkræves et symbolsk beløb af deltagerne. Der kunne desværre ikke gives fyldestgørende oplysninger om alle diskuterede punkter i regnskabet. Men man enedes efter nogen tid om at godkende regnskaberne. Ligeledes vedtoges ekskluderingen af 10 medlemmer på grund af kontingentrestance.

Under »eventuelt« blev der bestemt at optage en supplerende paragraf i vedtægterne.

Generalforsamlingen forkastede en ændring af lånefondets vedtægter, der var

et andragende af *Detlev Lorenzen* i hans egenskab af daværende lånefondsformand. Derimod var der en lang og interessant debat om FSS's bogfond. Sidste års formand for bogfonden, Detlev, der desværre ikke kunne være med til sommermødet, havde stillet andragende om at få det udvidet til også at omfatte nordisk musik. Dette vakte stor protest (især blandt de ikke-musikinteresserede, der argumenterede imod denne bestemmelse med, at »disse foreningssnyltere bare vil købe billige Papa Bue-plader«!). Da modparten så fremførte, at bogfonden kun var blevet benyttet af ganske få medlemmer, og at man derfor lige så godt kunne udvide den til at omfatte anden nordisk kultur, kom der et utal af forslag: noder, aviser, tidsskrifter, faglitteratur, tonebånd ... En eller anden tabte så besindelsen og foreslog bogfonden opløst p. g. a. manglende søgning, men det blev nedstemt. Man enedes til sidst om at godkende vedtægterne i en form, der medfører, at fondet stadig kun yder hjælp til køb af nordisk skønlitteratur.

Ligeledes det planlagte *studenterhjem i Kiel* kunne føre til en lang og noget udsvævende diskussion, der også berørte det meget omstridte spørgsmål, hvor de møbler, foreningen havde købt til de gamle Sølvgade-lokaler, er blevet af. Generalforsamlingen pålagde *Behrend Lundt* at skaffe nærmere oplysninger herom og undersøge, om det vil kunne betale sig at transportere møblerne til Kiel, hvor der evt. kan blive brug for dem. Iøvrigt stillede generalforsamlingen sig enstemmigt bag planen om at oprette et kollegium i Kiel. Der valgtes en studenterhjemskommission, der er ved at arbejde for virkeliggørelsen af FSS' hidtil største og betydningsfuldeste projekt. Man blev enige om, at generalsekretariatets forslag om at udbygge forsamlingshuset i Holtenå måtte tilbagevises, og at der skulle sendes en resolution til generalsekretariatet desangående.

Der kunne desværre ikke berettes noget afgørende nyt vedrørende seniorafdelingens opbygning. Tams Jørgensen læste vedtægtsudkastet op – det godkendtes af generalforsamlingen, og man fremsatte ønsket om at fortsætte arbejdet med oprettelsen af en seniorkreds i samme ånd som hidtil.

Front og Bros fremtid var et andet stridens æble. *Tams*, der ikke mere ser sig i stand til at videreføre bladet på grund af tidsmangel, efterlyste en redaktion, der kunne videreføre bladet i dets nuværende form. Han foreslog, at man, dersom en sådan ikke kunne samles, skulle dele F & B i et årsskrift og et nyheds- og diskussionsblad. I så fald ville han kunne overtage arbejdet med den omtalte årbog. Dette forslag satte en vild debat igang, og der viste sig at være flertal for, at tidsskriftet skulle fortsætte i den hidtidige form. Tams tog tilkendegivelsen til efterretning og håbede, at fremtidige forhandlinger mellem den nuværende redaktion og den ny styrelse ville føre til et for begge parter acceptabelt resultat. Redaktionen er indstillet på foreløbig at afslutte 10. årgang.

Generalforsamlingen modtog endvidere Detlev Lorenzens tilbud om også i det kommende år at føre det tyske regnskab og indvilgede i at give ham en skriftlig beføjelse til at forføje over den tyske postgirokonto.

Valgene dannede afslutningen på generalforsamlingen.

Valg af styrelse og udvalg.

Styrelse:

Formand: stud. rer. pol. *Friedrich Goldberg,*
Kiel, Haus Weltclub, Hindenburgufer 77.
Flensborg, Kancelligade 14 a.
Næstformand: stud. med. *Jan Thorsen,*
Kiel – Frederikstad.
Sekretær: stud. päd. *Enke Heitmann,*
Mørvig – Lyksborg.
Kasserer: stud. mag. *Peter Bartschick,*
Århus – Flensborg.
1. bisidder: stud. jur. *Detlev Lorenzen,*
Kiel – Slesvig.
2. bisidder: stud. ing. *Harald Ramp,*
Kiel – Flensborg.
3. bisidder: stud. polyt. *Behrend Lundt,*
København – Flensborg.

FSS-Lånefond:
Hans Rissmann, Kiel, Gneisenaustr. 1^3.
Uwe Taubert, Kiel, Jägersberg 19^4.
Peter Bartschick, koll. 5, værelse 203, Århus (kasserer).

FSS-Bogfond:
Detlev Lorenzen, Kiel, Knooper Weg 92^2.

Middagslegatudvalget:
Kurt Peters, Jacobys Allé 13, København V.
Rolf Kuschel, Jacobys Allé 13, København V.
Behrend Lundt, Jacobys Allé 13, København V.

Øllegat-udvalget:
Friedrich Goldberg – Behrend Lundt.

FSS's repræsentant i S. K.:
V. Tams Jørgensen, f. t. Magleås højskole pr. Birkerød.
Kurt Peters (suppleant).

Studenterhjems-kommission:
Friedrich Goldberg, Harald Ramp, Uwe Taubert.
Adjunkt *Evald Jacobs,* Nyhus/Flensborg.
Dr. jur. *Hans Beckmann,* Flensborg, Nørregravene 25.
Dipl.rer. pol. *Rolf Lehfeldt,* Flensborg, Mørviggade 39 (suppleant).

Tillidsmænd:
Flensborg: *Enke Heitmann, Arne Bromann.*
Slesvig: *Detlev Lorenzen.*
København: *Behrend Lundt.*
Vesterhavsegnen: *Gerhard Luth,* Husum, Adolf Menges Gade 3.

Vintermødeudvalg:
Jan Thorsen, Uwe Taubert, Enke Heitmann.

Sommermødeudvalg:
Rolf Kuschel, Behrend Lundt, Friedrich Goldberg, Hans Parmann.

Revisorer:
Baggendorf, Holm Jakobsen.

Tre timer efter, at generalforsamlingen var slut, dannedes der en revolutionær gruppe, der ønskede at styrte den nye regering og ville foretage omgruppering i den nye styrelse. Det lykkedes dog at kvæle revolutionen i kærnen.

Jeg kan bare ønske, at jeg kan komme til at opleve sådanne sommermøder endnu i mange år!

NB. Den nye styrelse har besluttet, at julerejselegatet og bogfonden indtil videre må spares på grund af den meget vanskelige økonomiske situation, foreningen befinder sig i for tiden.

Foreningsnyt: Foreningens formand kan oplyse, at der efter forhandlinger med Dansk Centralbibliotek, Flensborg, er opnået særlig favorable betingelser ved lån af bøger for FSS-medlemmer. For at styrke kontakten med det danske, vil der fra nu af til udenbys lånere på opfordring blive tilsendt bøger, uden at nogen portogebyrer vil blive opkrævet. Returporto vil blive sendt sammen med bogen. Foreningens styrelse opfordrer medlemmerne til flittigt at gøre brug af dette tilbud.

Uwe Taubert.

Redaktion: V. Tams Jørgensen (ansvarsh.), Hans Parmann, Johann Runge, Klaus Zillmer.
Forretningsfører: Franz Thomsen.

Redaktion:
Magleås højskole pr. Birkerød
Ekspeditionen:
Tagensvej 15, København N

Bladet udkommer med 8 numre pr. årgang; pris for hele årgangen 10,00 kr. eller 6,00 DM, løssalgspris for enk. numre 1,50 kr. eller 0,90 DM. Postgiro 85815. Postscheck Hmb 400036. Abonnement er bindende indtil opsigelse, der må ske *inden* den nye årgangs begyndelse.

Eftertryk af artikler uden kildeangivelse ikke tilladt.

Afleveret til postvæsenet: 24. decbr. 1960.

CHRISTENSENS BOGTRYKKERI
HERNING

RHEINMETALL

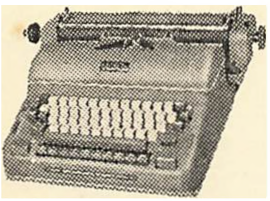

Fabriken fremstiller skrive-, regne- og bogholderimaskiner til ethvert behov.

A/S OLE BENTZEN

Vester Søgade 4, København K

Forhandlere over hele landet

FSS-SANGBOG

redigeret af

Hermann Liebers

og

Klaus Zillmer

Forside af

Holger Just

85 sider Kr. 4,00/DM 2,60

Bestillinger til:
FSS, Tagensvej 15, København N.

Prisspørgsmål for Christian Paulsen-prisen:

En redegørelse for udviklingen af strafferetten i Nordslesvig fra reformationen til ca. 1840.

Undersøgelsen skulle i det væsentlige foretages på grundlag af et passende udvalg af retsprotokoller fra retskredse, tilhørende henholdsvis den kongerigske og den hertugelige del af Nordslesvig. Der ønskes ingen indgåen på procesformer. Det vil være tilstrækkeligt at undersøge domspraksis m. h. t. de vigtigere typer af forbrydelser samt forbrydelser, hvis strafferetlige behandling synes særlig egnet til at vise påvirkning af den henholdsvis i Tyskland og i kongeriget Danmark gældende strafferet.

Besvarelser af opgaven sendes i to maskinskrevne eksemplarer *inden 15. oktober 1961* til *lektor Johs. Lomholt-Thomsen, Strandvejen 61, København Ø.*

Besvarelsen indsendes under mærke eller motto, mens forfatterens navn, stilling, adresse samt fødselsår anføres på en seddel i en vedlagt lukket konvolut, der er forsynet med samme mærke eller motto som besvarelsen. Adgangen til at besvare opgaven står åben for enhver.

Besvarelserne vil blive bedømt af et sagkyndigt udvalg. Den, hvem prisen tilkendes, får på Christian Paulsens fødselsdag, den 10. januar 1962, overrakt en sølvmedalje samt 3.000 kr.

SÜDSCHLESWIGSCHE

HEIMAT ZEITUNG

er det tyksprogede

DANSKE DAGBLAD I SYDSLESVIG

Organ for Sydslesvigsk Vælgerforening

Storegade 65 **FLENSBORG** Telefon 666

SNOGHØJ FOLKEHØJSKOLE
pr. Fredericia

ved Lillebæltsbroen

Alm. højskole i 6 vintermåneder.

Nordisk-europæiske spørgsmål i folkelig belysning.

Lærere og elever fra alle Nordens folk.

Poul Engberg.